

Bohemica Olomucensia

roč. 4 (2012)

č. 1

Věnováno památce prof. PhDr. Edvarda Lotka, CSc.
(18. 1. 1932–9. 12. 2011)

Obsah

Studie

LOTKO, Edvard. O globalizaci z hlediska lingvistického	7
LOTKO, Edvard. Dynamické faktory současného procesu internacionalizace (na materiálu češtiny a polštiny)	17
DITTMANN, Robert. Problém tzv. nejstarší české věty	26
HRADILOVÁ, Darina. K jednomu funkčnímu aspektu expresivity (na materiálu současné tištěné publicistiky)	37
KOMÁREK, Karel. Vidění domova v prózách Jana Čepa	45

In memoriam prof. E. Lotka (1932–2011)

ČEJKA, Mirek. Edvard Lotko	53
FIALA, Jiří. Proslov nad rakví prof. PhDr. Edvarda Lotka, CSc.	56
DAMBORSKÝ, Jiří. Učitel a žák, později přítel	58
ŠRÁMEK, Rudolf. Sluneční brýle a Olza	60
LABOCHA, Janina. Profesor Edward Lotko	62
FLÍDROVÁ, Helena. Jak jsem znala Edu Lotka	64
KIERMUT, Anna. Edvard Lotko (1932–2011) – wspomnienie	66
KADŁUBIEC, Karol Daniel. Był jednym z ostatnich, co tak poloneza wodził	69
PANČÍKOVÁ, Marta. Moje spomienky na profesora Edvarda Lotku	71
TKACZEWSKI, Dariusz. Pan Profesor Edvard Lotko – mój Mistrz z Ołomuńca	73
PASTYŘÍK, Svatopluk. Vzpomínka z roku 1965	75
BEDNAŘÍKOVÁ, Božena. Druhé dveře vpravo	77
BUREŠOVÁ-WANIA, Iwona. Dziękuję, Panie Profesorze	78
BLÁHA, Ondřej. Bibliografie prací E. Lotka za léta 2009 až 2012	80

STUDIE

O globalizaci z hlediska lingvistického¹

Edvard Lotko

Jazykovým aspektům globalizace by měla
lingvistika věnovat více pozornosti.
J. Bartmiński (2000, s. 116)

1. Obecně o globalizaci, jejích příčinách a projevech

Mnohovrstevnatý a interdisciplinární pojem a termín **globalizace** nebyl ještě doposud uspokojivým způsobem definován. I tak ale řada lingvistů, kteří se zabývají synchronními procesy v jazyce, zejm. v rovině lexika, užívá tohoto neologismu (nebo jeho derivátů) a snaží se ukázat, kde jsou příčiny globalizace a jaké jazykové aspekty tento proces obsahuje. Globalizace jako obecný civilizační jev má příčiny společensko-politické (např. rozvoj demokracie a pluralismu), ekonomické, vědecko-technické i kulturní (v širokém smyslu tohoto slova).

Z diachronního pohledu není globalizace jevem novým, ale staronovým. V dějinách lidstva se střídají období, kdy dominují tendence ke konvergentnímu vývoji světa, a období, kdy vývoj postupuje divergentně. My nyní prožíváme období, kdy dominuje proces sblížování. Předchůdci dnešního jazyka-globalizátora (tj. angličtiny) byly např. latina, francouzština nebo němčina. Řadu tzv. internacionalismů či paneuropeismů je dnes, v době informační společnosti, možné interpretovat jako součást nadnárodní mentality. Internacionalismy jsou výsledkem intenzivního procesu globalizace života ve sféře informačních technologií, prostředků masové komunikace, ekonomiky, turistiky, obchodu apod. Proto se v této souvislosti mluví o „globalismech“ (Bartmiński 2000, s. 116) nebo o „evropské lize ve slovníku“ (Walczak 2000, s. 192).

Mezi nejazykové příčiny silícího procesu globalizace nepochybně patří tzv. postmoderní životní postoj, charakteristický pro stále větší okruh lidí (u nás zvláště pro mladou generaci). Jeho podstatou je pragmatismus, který bývá vykládán jako důsledek vlivu západní Evropy a Ameriky nebo přímo jako projev amerikanizace kultury. K tomu je třeba dodat, že globalizace neznamená hege-

¹ Z polského originálu *O globalizacji na gruncie językoznawstwa* (In: Mrózek, R., ed. *Horizonty edukacji językowej, literackiej i kulturowej*. Cieszyn: Uniwersytet Śląski, Filia, 2003, s. 41–49) přeložil tuto studii O. Bláha.

monii jen jednoho kulturního vzorce. Podle některých badatelů je jen otázkou času, kdy do celosvětového kulturního a informačního proudu, ve kterém dnes dominuje anglosaský svět, významně proniknou i takové gigantické kultury, jako je čínská nebo španělská.

Pro postmoderní životní postoj je mj. typické přesvědčení, že všechno musí mít nějakou užitkovou hodnotu. To vede k technologizaci a dehumanizaci života, k rozvoji tzv. masové kultury a k medializaci společnosti, ke vzniku různých kultů, jako např. kult konzumu, mladosti apod. (viz Mosiolek-Kłosińska 2000, s. 78). Zmíněný pragmatismus se dále projevuje v povrchnosti vnímání a popisu světa. V souvislosti s tím pozorujeme stále častěji nedostatek ochoty a potřeby hlouběji se vzdělávat – to se rovněž týká i jazyka jako základního nástroje, který slouží ke komunikaci a poznání.

2. Role angličtiny v procesu globalizace

Role angličtiny jako hlavního jazyka-globalizátora není v dnešní době nic, co by překvapovalo. Vyplyvá z civilizačního významu společenství, užívajících angličtinu jako univerzální prostředek komunikace na všech úrovních života. Oprávněně zdůrazňuje W. Lubaš (2000, s. 88), že „cizí vlivy jsou výrazem vnitřních potřeb (obvykle ekonomických nebo kulturních), které si vynucují i nová pojmenování, nezbytná v praktické komunikaci“. Angličtina je dnes jazykem se značnou polyvalencí a prestiží.

Pokud jde o intenzitu nebo stupeň přijímání cizích prvků do domácího jazykového systému, rozlišujeme jazyky introvertní (spíše uzavřené) a jazyky extrovertní (spíše otevřené). V jazycích (resp. společenstvích) introvertních se častěji setkáváme s xenofobií, kdežto v jazycích extrovertních se častěji vyskytuje jazykový snobismus. Dosavadní bádání dokumentuje silný vliv západních jazyků na polštinu, která (např. v porovnání s češtinou nebo slovenštinou) byla a je otevřenější vzhledem k europeismům. Neutrální slovní zásoba polštiny obsahuje daleko více europeismů, než lze pozorovat v češtině i slovenštině, a míra jejich asimilace je vyšší.

Za hlavní příčinu výpůjček z angličtiny (včetně její americké varianty) se pokládá „otevírání na Západ“ a tendence „dohnat zpoždění“, které naše země mají v oblasti civilizační. Anglicismů přibývá lavinovitě, objevují se spolu s novými reáliemi – nejde přitom jen o izolovaná slova, ale o celé série vzájemně souvisejících výrazů. Hodně je mezi nimi jednotek užívaných příležitostně, tj. majících omezený dosah (např. citáty, speciální termíny). Pozitivně je pak třeba hodnotit ty výpůjčky, které jsou motivovány pojmenovávacími potřebami (tj. nemají-li přejatá slova přesné ekvivalenty v domácím jazyce). Pravdu má však i J. Bartmiński (2000, s. 115), když tvrdí, že rovněž dublování slov domácích

a mezinárodních (a naopak) „je výhodné pro komunikaci, protože umožňuje diferencovat výpovědi na škále, jejímiž krajními body jsou *naše* a *cizí*, tj. s ohledem na adresáta blízkého nebo vzdáleného, polského nebo zahraničního“.

Pochybnosti budí ty anglické výrazy, které se objevují vedle výrazů domácích a nevzášejí do textu po sémantické ani stylistické stránce nic nového – jsou často projevem snobismu (Dunaj 2000) nebo jazykové módy (o tom níže). Přejímání, které se děje ve větší míře a zároveň bezdůvodně, obvykle plyne z názoru, že výrazy znějící cize jsou ve srovnání s domácími „lepší“ (Dąbrowska 2000). Lze jen souhlasit s T. Smółkowou (2000, s. 55), že spíše negativně je třeba hodnotit ty výpůjčky, „jejichž motivací byly faktory psychologické nebo dokonce jen obchodní (např. v reklamě)“. V takovém případě už často nejde o výpůjčky jednotlivých výrazů, ale o užívání angličtiny místo jazyka domácího. Český lingvista K. Pala (1999, s. 86–87) nazval tento fenomén bastardizací jazyka. Podle něj zde jde „o užívání původem anglických výrazů či zkratk neústrojně pouhým přenesením do češtiny...“ S bastardizací jazyka se setkáváme hlavně v internetové komunikaci.

V souvislosti s postupujícím procesem integrace do Evropské unie se v české publicistice diskutuje (např. in Grohová – Mocek 2001) rovněž o vlivu tzv. eurožargonu na češtinu. Jazyk bruselských diplomatů – jenž novináři někdy označují za „jazyk z jiné planety“ – je přesycený různými cizími frázemi, termíny a zkratkami, které jsou pro nezavěšené čtenáře textů o Evropské unii nesrozumitelné. Podle českých lingvistů, zabývajících se tímto tématem, však postupné pronikání „euroismů“ však charakter češtiny (po přijetí České republiky do Evropské unie) zásadním způsobem nepoznamená. Uvádí se, že vliv „eurojazyka“ nebude větší než vliv angličtiny.

Výpůjčky z angličtiny je třeba hodnotit také z hlediska toho, v jakých funkčních stylech vystupují. Např. v oblasti marketingové – jak ukázala A. Dąbrowska (2000, s. 139) – se výrazně diferencovaly tři funkční podstyly: podstyl příručkový, podstyl publicistický a slang pracovníků marketingu. V prvním zmíněném podstylu je patrná snaha „zbytečně nevyzdobovat polský text velkým množstvím anglických termínů“. V publicistických textech autoři naopak často své výpovědi přesycují anglickými termíny, kterými jsou – jak se nejednou zdá – přímo okouzleni. A ve slangu pracovníků marketingu pozorujeme také výraznou chuť „pochlubit se“ znalostí cizí terminologie. Tímto způsobem dávají pracovníci marketingu jazykovými prostředky na srozuměnou, že jedině oni jsou osobami kompetentními, tvořícími uzavřený kruh zasvěcenců.

3. Móda v jazyce a kulturní vzorce

Jazyk jako jedna z forem lidského chování často podléhá módě. Shodně s K. Ožogem (2000) definujeme jako módu v jazyce takový široce rozšířený způsob komunikace, při kterém se v určitém jazykovém společenství charakteristicky často užívá konkrétních, obvykle nových jazykových forem. Móda v jazyce jako fenomén na pomezí psychologie a jazykovědy sice nemá hranice, ale je determinována časem. Některé módní výrazy ze současného jazyka mohou postupem času pozbyť své aktuálnosti a vyjít z užívání.

Mezi hlavní mechanismy, stimulující a podporující fenomén módy, lze zařadit potřebu identifikovat se s určitou společenskou skupinou, posílit vazby uvnitř této skupiny, včetně vzájemné solidarity a prestiže, a být lepší než jiní. W. Pisarek (1993, s. 60) rozlišuje v kulturních vzorcích, které jsou dnes módní, čtyři hlavní elementy: a) anglickost/americkost; b) mediálnost; c) vulgárnost; d) spjatost se sférou komerce. Ukazuje se, že stále nejdůležitější je obecná módní orientace na Západ, která je dnes v našich zemích umocněna snahou účastnit se evropských struktur (Evropská unie je nástrojem globalizace). V módním kulturním vzorci výrazně působí (rovněž na jazyk) i skutečnost, že jsou lidé fascinováni civilizačním postupem a technickým rozvojem Západu v různých oblastech – jsou uhranuti „novou dobou“. O vlivu tzv. módy svobodného stylu stylu života se zmíníme ještě níže.

4. Nárůst vlivu „zdola“ ve veřejné komunikaci

S postmoderním životním postojem je svázán módní nonkonformismus (v orig. *moda na luz*, pozn. překl.), programové nerespektování jazykových norem autory textů. Manifestuje se zde názor, že vlastně neexistují žádná omezení situační, etická nebo jiná, která by ovlivňovala jazykové chování. Tento jev lze pozorovat v silicím procesu pronikání výrazů ze substandardních variet národního jazyka do oficiální, resp. veřejné komunikace (nejen v polském prostředí), v níž se dříve závazně užívalo kodifikované variety jazyka, nebo v častějším výskytu expresivních výrazů (nepřinášejících do veřejné komunikace po obsahové stránce nic nového kromě evaluativnosti a emocí), a dokonce vulgarismů.

K jevu označovanému jako agresivní pronikání substandardu do veřejné komunikace je třeba přistupovat komplexně. Na komplexnost tohoto jevu upozorňuje např. W. Lubaš (2000), který zejm. formuluje argumenty PRO a PROTI zmíněnému vlivu „zdola“. Mezi argumenty PRO lze zařadit: svěžest tohoto typu komunikace, přirozenost, bohatství, humor, trefnost, ironizování (event.) zkonstatěle praxe. Argumenty PROTI pak jsou: neomalenost, zběžnost, prostota, agresivita, nedostatek elegance, pochybná estetičnost, event. narušování etických

norem (např. jazykovou manipulací). V této souvislosti je nutno přiznat, že využívání substandardních prostředků nabízí autorovi textu lepší možnosti, jak svůj projev komponovat. To je jeden z faktů, ve kterém bychom měli hledat tajemství nebyvalé expanze substandardních jazykových prvků do veřejné komunikace. O průniku substandardních prvků do stylů, které byly do té doby doménou jazykových prostředků kodifikovaných, rozhodují nejen faktory vnitrojazykové, ale i (především) vnějazykové. Do první skupiny patří např. neohraničenost gramatických kategorií (např. slovních druhů, osoby, čísla, obecně flexe), pružnost sémantického rozsahu lexémů (kolísání od výrazné obecnosti významů k naprosto konkrétnosti) a idiomatický charakter lexémů. Mezi činitele vnější pak lze počítat rozšíření spektra komunikačních platforem, svobodu veřejného projevu, téměř dokonanou systematickou pauperizaci inteligence, zobecnění nízké mediální kultury, přejímání nekomplikované popkultury z kulturních vzorců amerických, stále emocionální napětí v transformující se společnosti, které se projevuje v hašteření a v proměnách životního stylu i morálních hodnot.

Mediální komunikace, která pro řadu uživatelů jazyka představuje komunikaci vzorovou, se čím dál více vyvíjí směrem k substandardu. Důležitým faktorem je dnes jistě věk – starší generace jsou konzervativnější. Věk mluvčích má dnes daleko větší vliv na rozdíly ve způsobu zacházení s jazykem než jejich vzdělání. Také rozšíření palety prostředků, jimiž lze komunikovat, s sebou nese kvalitativní změny. Např. podle H. Satkiewicz (2000, s. 70–71) se substandardními jazykovými prostředky informace předávají kondenzovaněji, mohou umožnit snadnější dorozumění a zmenšují odstup mezi oficiálností a každodenností: „Představují tedy pro veřejnou komunikaci velmi výhodný prostředek.“

Tytéž důvody rozhodují o schopnosti slov s expresivním příznakem postupně se neutralizovat. Neutralizace substandardních jazykových prostředků nezůstane bez vlivu na dosavadní hranice mezi funkčními styly. Dochází k rozvolnění pravidel jednotlivých stylistických žánrů a k narušování zásad jazykové etiky. Jednoznačně negativní stránkou substandardizace je také to, že neutralizace konkrétních rysů substandardního jazyka bude příčinou prohloubení vulgarizace veřejné komunikace – právě vulgárnost nejednou dominuje nad metaforikou a zábavností, kterou do veřejné komunikace substandardní jazykové prostředky vnášejí, a dochází zde tedy jasně „k překračování hranic dobrého vkusu“ (Satkiewicz 2000, s. 74).

5. Vulgarizace jazyka v kontextu globalizace

Vulgarizace jazyka (nebo jazyková agrese) patří jednoznačně k negativním jevům, které se dnes šíří pod vlivem globalizace, a to nejen v našem společenství. Např. v japonštině, která disponuje jen malým množstvím nadávek, kleteb

a vulgárních výrazů, se dnes projevuje výrazná eroze „zdvořilého jazyka“. Tento proces se spatřuje v zanikání speciálních forem vyjadřujících tzv. stupně zdvořilosti. Naše jazyky disponují naopak bohatým repertoárem prostředků k vytváření jazykové agrese: např. způsoby derivace odchylní se od zvyklostí v běžném jazyce, různé typy kompozice, modifikace ustálených frazeologických spojení a kolokability výrazů, stejně jako vnitřní výpůjčky.

Termínem jazyková agrese obecně rozumíme jazykové chování, při němž je verbalizován protest nebo hněv, jehož adresátem jsou osoby nebo instituce, a při němž jde také vůbec o vyjádření krajně negativního vztahu ke zmíněným adresátům. To vše se děje zejm. za využití kombinace výrazů nebo obrátů, které jsou v současném jazykovém úzu oficiálních projevů pocítovány jako „nevhodné, sprosté, neslušné nebo hrubé“ (Mazur – Rzeszutko 2000).

Mezi faktory, které jsou v pozadí nárůstu jazykové agrese v současné komunikaci, patří zejm.:

- a) potřeba vyjádřit emoce (chuť zesměšnit a ponížit komunikačního partnera);
- b) obecně pocit svobody, přecházející postupně až v ignorování veškerých společenských norem (viz výše „bycie na luzie“, tj. bezohledně nonkonformní životní styl);
- c) snižování prestiže národního jazyka, zejm. jeho kodifikované variety;
- d) obecná pauperizace velké části společnosti;
- e) snižování úrovně kultury mezilidského soužití;
- f) expanze užívání substandardních jazykových prostředků a expresivních výrazů ze slangů aj. (do funkční pozice, uvolněné neutralizovanými expresivními elementy, plynule postupují vulgarismy).

Slovní zásoba zmíněná v posledním bodě f) – doposud výrazně příznaková – je pak „oficializována“ prostřednictvím užívání v psané publicistice, v rádiu a v televizi. Repertoár a frekvence vulgárních výrazů roste i v kinematografii, zvláště v angloamerických filmech z tzv. nezávislé produkce. Podle Entertainment Research Group, která sleduje užívání obscénních výrazů v konkrétních filmech, je možno frekvenci výrazů typu *shit*, *fuck*, *fuck you*, *fuckin* apod. v některých filmech vyjádřit ve stovkách. To se výrazně projevuje v dabingu, kde jsou překladatelé nuceni pro vulgarismy v dialogích hledat vhodné ekvivalenty (Spáčilová 2001). Verbalizace emocí se stále častěji vyskytuje i v politice. Podle některých badatelů (viz např. Wiśniewska 1994, Kowalikowa 1995) se velmi expresivního lexika užívá také ve škole (nejen v mluvě žáků, ale také i při komunikaci s učitelem). Nebezpečné je to, že užívání těchto prostředků není vždy vědomé. Tomu by ve škole měla být věnována zvláštní pozornost.

6. Závěrečné úvahy

1. Nesnadná a riskantní je prognóza, jak bude globalizace (včetně jejích projevů v jazyce) postupovat. Pokud jde o státy sjednocené v Evropské unii, můžeme např. ve shodě s W. Lubašem (2000, s. 102) předvídat, že globalizace jazyka bude v Evropě v nejbližších desetiletích dále postupovat. Ve funkci jazyka-globalizátora se ustálí angličtina, zatímco jednotlivé národní jazyky budou plnit funkce spíše lokální nebo funkce národně identifikační. Zásadní je však otázka, jak silný bude v takovém případě vliv těch jazykových společenství, ve kterých trvale žije přesvědčení, že mateřský jazyk není jen praktickým nástrojem komunikace, ale také jednou z nejdůležitějších duchovních hodnot národního společenství. B. Walczak (2000), který podrobně (ze synchronního hlediska) popsal, jak spolupůsobí protichůdné procesy jazykové unifikace a diferenciací, soudí, že na úrovni praktické komunikace jsou jisté formy a projevy integrace nepochybně žádoucí a užitečné, ale že „v podmínkách evropské (...) i globální integrace nemusí nutně dojít k vymizení pluralismu, který je největším kulturním bohatstvím lidstva“ (s. 193). Tento pohled v současnosti převažuje.

2. Nepřátelé globalizace a euroskeptici naznačují, že tento proces vede k ohrožení identity národů a jejich národních jazyků, k degradaci jazyka, k jeho poklesnutí do role pouhého místního dorozumívacího prostředku. Zde je třeba připomenout, že základní pravidlo procesu globalizace je vnímat svět jako celek a současně respektovat jeho jednotlivé části, všimnout si místních specifik. Místní kultury a styly života budou zachovány. Postmodernismus oceňuje to, co je jedinečné, neopakovatelné, situačně a lokálně vázané (Morszczyńska 2000, s. 235). Tzv. model eurofonický, který definuje jazykové nástroje pro obyvatele budoucí sjednocené Evropy, předpokládá povinnou variantní trojjazyčnost. Jejimi součástmi jsou: a) znalost mateřského (národního) jazyka; b) znalost jazyka jedné sousední země; c) znalost cizího jazyka mezinárodního významu. Důležité je i to, že jednou ze základních podmínek realizace těchto záměrů je preferování jazykových dovedností před znalostmi obecnějšího charakteru (Kapica 2000, s. 206). To se týká především výuky cizích jazyků.

3. Výrazným znakem globalizace je přesycení informacemi. Škola je povinna učit a naučit žáky rozlišovat mezi těmi vnějšími civilizačními impulsy, které je vhodné začlenit do vlastní kultury, životního stylu a systému hodnot, a těmi, které je třeba odmítnout. Globalizace dává možnost výběru.

4. Postmodernisté dnes často považují kodifikaci jazyka (v rovině lexikální, gramatické, ortoepické i ortografické) za jakýsi přežitek z dob totality, za prostředek omezující svobodu vyjadřování jednotlivce. Zde je třeba poznamenat, že

každé kolektivní konání a chování musí podléhat jednotlicímu principu v podobě norem a zásad závazných pro všechny. To se týká také jazykového chování. *Nowy słownik poprawnej polszczyzny* (red. A. Markowski, Warszawa 1999) je nepochybně dobrou kodifikační příručkou a metodologicky moderním průvodcem po polštině konce 20. stol., ale aktuálním potřebám školy i širokého okruhu uživatelů jazyka by lépe vyhovovalo školní, více selektivní vydání tohoto slovníku. V tomto smyslu (do jisté míry) dobře vyhovuje *Praktyczny słownik poprawnej polszczyzny – Nie tylko dla młodzieży* (red. A. Markowski, Warszawa 1995).

5. Ve výuce mateřského jazyka je vhodné věnovat více pozornosti vývojovým tendencím, sociolingvistickým a psycholingvistickým procesům a též problematice jazykové pragmatiky. Jde o to, aby uživatel jazyka lépe rozuměl tomu, jak jazyk jako hlavní nástroj společenské interakce v současnosti funguje. Polská lingvistika v tomto směru disponuje již bohatými a aktuálními výsledky (viz níže v seznamu literatury).

Literatura (výběrová)

- BARTMIŃSKI, J. (2000). Pasywne i aktywne paneuropeizmy we współczesnym języku polskim. In: MAZUR, J., ed. *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*. Lublin, s. 109–116.
- DĄBROWSKA, A. (2000). Sampling, vanselling, merchandising. O słownictwie pracowników marketingu. In: MAZUR, J., ed. *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*. Lublin, s. 132–140.
- DANEŠ, F. a kol. (1997). *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha.
- DUNAJ, B. (2000). *Nowe słownictwo w leksykografii*. In: MAZUR, J., ed. *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*. Lublin, s. 33–38.
- Encyklopedia kultury polskiej XX w.* (1993). T. 2 – *Współczesny język polski* (red. BARTMIŃSKI, J.). Wrocław.
- FILIPEC, J. (1998). Dynamika lexika v proměnách české národní společnosti 20. století. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich – Český jazyk*. Opole, s. 180–196.
- GROHOVÁ, J. – MOCEK, M. (2001). Eurojazyk: řeč z Marsu? *Mladá fronta DNES*, 30. července 2001, s. B1, B4.
- KAPICA, G. (2000). Język obcy w systemie edukacji wczesnoszkolnej. In: MRÓZEK, R., ed. *Język w przestrzeni edukacyjnej*. Katowice, s. 215–223.
- KOWALIKOWA, J. (1995). Między kulturą języka a skutecznością komunikacyjną, czyli jak się mówi dzisiaj w szkole. In: PISAREK, W. – ZGÓŁKOWA, H., eds. *Kultura języka dziś*. Poznań, s. 214–223.

- LOTKO, E. (2000). Co odhaluje analiza neologizmů v současné češtině? In: WRÓBEL, H., ed. *Studia z filologii słowiańskiej ofiarowane profesor Teresie Zofii Orłoś*. Kraków, s. 137–141.
- LOTKO, E. (2002). O některých vývojových tendencích v současné slovní zásobě a jejich příčinách (na materiálu češtiny, slovenštiny a polštiny). In: *Slovanské studie – Studia slavica* 5. Ostrava, s. 7–23.
- LUBAŚ, W. (2000). Europejski językowy globalizm i etnonacjonalny separatyzm. In: MRÓZEK, R., ed. *Język w przestrzeni edukacyjnej*. Katowice, s. 87–103.
- LUBAŚ, W. (2000). Rola słownictwa potocznego w polszczyźnie ostatniego dziesięciolecia. In: MAZUR, J., ed. *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*. Lublin, s. 59–68.
- MAJKOWSKA, G. (1996). O języku polskiej prasy. In: MIODEK, J., ed. *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny*. Wrocław, s. 85–99.
- MAZUR, J. – RZESZUTKO, M. (2000). Słownictwo „NIE” jako przykład agresji i wulgaryzacji języka we współczesnej polszczyźnie. In: MAZUR, J., ed. *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*. Lublin, s. 149–160.
- MORSZCZYŃSKA, U. (2000). Wypowiedzi normatywne w pedagogice modernistycznej a programowa antynormatywność postmodernistycznych nurtów pedagogiki. In: MRÓZEK, R., ed. *Kultura – język – edukacja*. Katowice, s. 223–245.
- MOSIOŁEK-KŁOSIŃSKA, K. (2000). Polskie słownictwo okresu 1989–1999 na tle współczesnych zjawisk kulturowych. In: MAZUR, J., ed. *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*. Lublin, s. 75–85.
- ÓZÓG, K. (2000). Wyrazy modne i nadużywane w polszczyźnie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. In: MAZUR, J., ed. *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*. Lublin, s. 87–94.
- PALA, K. (1999). Zásady pozitivní komunikace. In: JELÍNEK, M. – ŠVANDOVÁ, B. a kol. *Argumentace a umění komunikovat*. Brno, s. 75–99.
- PISAREK, W. (1993). Moda w języku. *Ojczyzna Polszczyzna*, č. 3, s. 60.
- PISAREK, W. (1994). Polszczyzna oficjalna na tle innych jej odmian. In: KURZOWA, Z. – ŚLIWIŃSKI, W., eds. *Współczesna polszczyzna mówiona w odmianie opracowanej (oficjalnej)*. Kraków, s. 13–22.
- RZESZUTEK, M. (2000). Słownictwo środowisk młodzieżowych w okresie polskiej transformacji. In: MAZUR, J., ed. *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*. Lublin, s. 171–177.
- SATKIEWICZ, H. (1996). Język polskich mediów w okresie przekształceń ustrojowych – główne tendencje. In: SZYLKO-SKOCZNY, M. – ADAMOWSKI, J., eds. *Polskie przemiany lat 90-tych*. Warszawa, s. 233–237.
- SATKIEWICZ, H. (2000). Neutralizacja nacechowania stylistycznego i ekspresywnego w słownictwie współczesnej polszczyzny. In: MAZUR, J., ed. *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*. Lublin, s. 69–74.

- SCHABOWSKA, M. (1994). Funkcje elementów potocznych we współczesnym języku oficjalnym. In: KURZOWA, Z. – ŚLIWIŃSKI, W., eds. *Współczesna polszczyzna mówiona w odmianie opracowanej (oficjalnej)*. Kraków, s. 67–73.
- SKUBALANKA, T. (2000). Zmienność współczesnego słownictwa polskiego (na przykładzie słownictwa mody i kuchni). In: MAZUR, J., ed. *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*. Lublin, s. 95–100.
- SKUDRZYKOWA, A. – URBAN, K. (2000). *Mały słownik terminów z zakresu socjolingwistyki i pragmatyki językowej*. Kraków – Warszawa.
- SMÓŁKOWA, T. (2000). *Leksyka w początkowym okresie przemian ustrojowych. Rodzaje zmian*. In: MAZUR, J., ed. *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*. Lublin, s. 51–58.
- SOBCZAK, B. (2000). Słownictwo wprowadzone do polszczyzny w drugiej połowie XX wieku. In: MAZUR, J., ed. *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*. Lublin, s. 39–49.
- SPÁČILOVÁ, M. (2001). Překladatelé musí znát nadávky. *Mladá fronta DNES*. 7. července 2001, s. C 4.
- WALCZAK, B. (1987). Między snobizmem i modą a potrzebami języka. Poznań.
- WALCZAK, B. (2000). Uniwersalizm czy partykularyzm? (Procesy unifikacji i dyferencjacji językowej dziś i jutro). In: MRÓZEK, R., ed. *Kultura – język – edukacja*. Katowice, s. 183–193.
- WIŚNIEWSKA, H. (1994). Co począć z wulgaryzmami. *Polonistyka*, s. 82–86.

On globalization from linguistic point of view

There is need to study the tendencies of language development, sociolinguistic and psycholinguistic processes and pragmalinguistics in the mother language education. Most important topic is to give to users of language information about the current functioning of language as the main instrument of social interaction. Today the Polish linguistics has the rich and actual results in this topic.

prof. PhDr. Edvard Lotko, CSc.

Publikováno za podpory projektu *Vzdělávací cyklus Moderní mluvnice češtiny pro studenty magisterských a doktorských programů* (ESF, OPVK, reg. č. CZ.1.07/2.2.00/15.0275).

Dynamické faktory současného procesu internacionalizace (na materiálu češtiny a polštiny)¹

Edvard Lotko

Naše slovní zásoba se dnes více internacionalizuje hlavně proto, že se více otevíráme světu a svět se otevírá nám. Kromě toho cizí slova obohacují náš jazyk o nové funkční prostředky tak, aby mohl plnit aktuální a náročné, stále specifickější (tedy intelektuálněji) komunikační potřeby, a to i vzhledem k mezinárodnímu kontextu (Bozděchová 1997). Není bez významu ani fakt, že výrazy cizího původu jsou často slohotvorně operativnější – jsou formálně kondenzovanější a mohou mít větší derivační potenci než pojmenování domácích.

Existuje větší či menší otevřenost určitého jazyka ve vztahu k přejímání slov z jiných jazyků. Mluví se o introvertních nebo extrovertních jazycích. Polština (a také ruština) – jak známo – byla otevřenější (jak prokazuje silná vrstva galicismů), kdežto čeština a slovenština nikoli. O tom, že internacionalizace slovní zásoby i v těchto jazycích dnes stále sílí, svědčí např. fakt, že v nejnovějším slovníku neologismů od O. Martincové a kol. (1998, dále NSČ) je až 75,54 % neologismů cizího původu (včetně hybridních slov). Jde o výrazy vzniklé většinou z latinsko-řeckých základů (sem patří i tzv. opakovaná internacionalizace, umělé výpůjčky) a o četné výpůjčky z angličtiny. Je sice známo, že výrazně flexivní typ jazyka, jakým je čeština, přejímání strukturně příliš nepřeje, ale současný stav signalizuje, že se tento imanentní typologický rys češtiny postupně oslabuje, i když v našem společenství stále ještě existuje poměrně silná xenofobie (Tejnor a kol. 1972). Ta byla v totalitní době ještě podporována názory (naštěstí ne dominantními), že je třeba preferovat česká slova na úkor synchronně cizích slov (včetně slov s latinsko-řeckými kořeny), protože český výraz je vždy lidovější a srozumitelnější.

Vedle xenofobních postojů mnohých komunikantů pozorujeme dnes stále častěji i nadužívání cizích slov. Tento opačný proces souvisí s jazykovým snobismem jako progresivním sociolingvistickým faktorem, který působí na zavádění módních slov, mezi nimiž jsou dnes i četné anglicismy (příklady viz Bozděchová 1997, s. 278–279). Zde také může působit to, co H. Kurkowska (1981, s. 20) na-

¹ Vydáno z rukopisu, dokončeného v r. 2001. Do tisku připravil O. Bláha.

zvala „kompleksem zapóznienia intelektualnego“ (přesvědčení o sekundárnosti našeho myšlení).

Někteří badatelé (Kostomarov 1994; Savický 2000) správně upozorňují, že v našich jazycích existuje velká skupina anglicismů, která slouží jako výrazný prostředek „k sociální diferenciaci nové kapitalistické buržoazie“. Ta má v dnešní České republice „výrazný charakter buržoazie kompradorské“ (Savický 2000, s. 97). Jde především o napodobování jazyka zahraničních byznysmenů. Snaha o „modernost“ a „mezinárodnost“ ve vyjadřování souvisí také se snahou zvýšit atraktivnost nabízeného zboží a služeb. Je to jeden z důvodů, proč se v současné reklamě vyskytuje velké množství anglicismů.

Množství cizích slov v textu nesporně ovlivňuje proces mezijazykové komunikace. Např. v komunikátech Poláka Čech nachází výrazně větší počet cizích lexémů. To (kromě jiného) mu v zásadě usnadňuje pochopení polského textu. Je to i tehdy, kdy se ve spisovné češtině častěji vyskytuje pojmenování domácího původu. Můžeme ještě poznamenat, že poměrně hodně základních slov cizího původu užívaných Poláky patří k pasivní slovní zásobě průměrného Čecha nebo se vyskytuje v substandardních varietách českého národního jazyka, srov. např. polské (dále pol., v závorkách uvádíme český ekvivalent) *fald* (záhyb), *grunt* (půda, selský statek, základ), *handel* (obchod), *szpital* (nemocnice), *rynek* (náměstí), *peron* (nástupiště), *fartuch* (zástěra), *kasa* (pokladna), *gips* (sádra), *filc* (plst) apod. Zde jistou roli hraje také původ cizího slova. Pojmenování německého původu v polských výpovědích Čech snadněji dešifruje, jisté potíže má při interpretaci slov francouzských (tzv. galicismů), protože vliv francouzštiny na češtinu nebyl tak veliký, byl omezen na užší okruhy slovní zásoby, srov. pol. *karuzela* (kolotoč), *koperta* (obálka), *abażur* (stínítko), *bransoletka* (náramek) apod.

Internacionalismy se dostávají do jazyka nejdříve zpravidla ve jmenné formě a později (ale ne vždy) se dotvářejí slovesa a další členy slovotvorných řad či svazků cizích slov. D. Buttlerová (1981, s. 208) již před dvaceti lety konstatovala, že „do polszczyzny przenikają teraz nie izolowane słowa obce, lecz pożyczki wraz z całą serią swych możliwych wyrazów pochodnych“. Existenci určitých slovotvorných paradigm, tj. skupinových slovotvorných modelů domácích i cizích lze chápat jako imanentní faktor, který umožňuje generovat další jednotky. Toto analogické tvoření slov (vlivem pojmenování častějších a zřetelnějších) může mnohonásobně zvětšit počet přejatých lexémů a také zrychlit tempo jejich slovotvorné adaptace. Tak působí např. vztahy mezi různě bohatými úměrami (proporcemi), srov. *dabing* : *dabér* : *dabingový* : *dabovat* : *dabování* = *sprej* : *sprejer* : *sprejový* : *sprejovat* : *sprejování* = *surfing* : *surfer* : *surfový* : *surfovat* : *surfování* = *internet* : *internetér* : *internetový* : *internetovat* : *internetění* apod.

Dále slovotvorná analogie jako dynamický faktor působí na generování velkého množství neologismů, zejména cizího původu, jako jsou slova typu čes. *barobus*, *diskobus*, *aerobus*, *hydrobus*, *bibliobus* apod. (podle běžného pojmenování

autobus) nebo na tvoření okazionalismů typu čes. *jablkoholik*, *estetoholik*, *čajoholik*, *čokoládoholik* apod. (podle modelu *workoholik*) nebo pol. *żakinada*, *alpinada*, *gitariada*, *perkusjada* apod. (pravděpodobně na základě „vyabstrahování“ z pojmenování *olimpiada*) apod. I když je analogické tvoření slov uvedeného typu časté, nedá se „vtěsnat“ do nějakých přesných regulí. Toto „kopírování“ již existujících pojmenování dokumentuje, „že se v novém lexiku uplatňuje především motivační síla paradigmatických vztahů a principu analogie“ (Rangelova 1999, s. 36). Již D. Buttlerová (1981, s. 198) dospěla k závěru, že „takie wypełnienie potencjalnych pozycji grupowego modelu słowotwórczego stanowi bardzo efektywny sposób pomnożenia zasobu nazw, daje przy tym w rezultacie struktury bardzo wyraziste, bo skojarzone więzią strukturalno-znaczeniową od razu z większym zespołem słów“.

Pokud jde o slovesné neologismy cizího původu, nejde pouze o úsilí zaplnit prázdné místo v lexikálním systému nebo dotvořit k vidově nevyhraněným cizím slovesům jejich dokonavé protějšky (proces perfektivizace), ale také o výraznou snahu rozšířit možnosti komunikace o příznakové (hovorové a slangové) slovesné lexémy. Není divu, že prefixace sloves cizího původu (zejména nárůst dokonavých podob) se dnes považuje za jeden z markantních dynamických jevů nejen v námi sledovaných jazycích, srov. slov. *okomentovať* / *odkomentovať*, *odizolovať*, *odentrovať*, čes. *rozanalyzovat*, *zaplaybackovat*, *zadokumentovat*, *naxerovat*, *naimportovat*, *vylustrovat*, *vydraftovat* (příklady viz také in Zemskája a kol. 1999, s. 13). Potřeba vyjádřit způsobový odstín okamžitosti slovesného děje rovněž rozhojňuje počet cizích slovesných lexémů. S těmito tzv. momentálními slovesy (slouží také perfektivizaci) se setkáváme zejména v počítačové profesní mluvě, např. *mailnout* (*to mail*), *talknout* (*to talk*), *forwardnout* (*to forward*), *postnout* (*to post*), *lognout se* (*to log on*), *hacknout* (*to hack*) apod.

Jedním z důležitých faktorů ovlivňujících příliv anglicismů je to, že se dnes zesiluje polykontaktní funkce angličtiny. Tento jazyk se stává nadnárodním, univerzálním a prestižním kódem nejen v euroamerickém areálu. Je to určitý projev globalizace odrážející se i v jazyce. Pravdu má W. Lubaś (2000, s. 102), když tvrdí, že „globalizacja językowa w Europie w najbliższych dziesięcioleciach jest nieunikniona, zwłaszcza w krajach zjednoczonych w Unii Europejskiej. W funkcji języka międzynarodowego utrwali się język angielski, który też narzuci hierarchię innym językom. Zepchnie je do roli lokalnych środków porozumiewania się i utrwali ich nacionalne funkcje identyfikacyjne“. Lze předpokládat, že omezení komunikativní funkce našich národních jazyků se bude setkávat v našich zemích s větším či menším odporem, ale celkový trend vývoje to nezmění (Lubaś 2000, s. 103).

Vliv angličtiny na slovní zásobu sledujeme dnes nejen v oblasti pojmenování apelativní povahy, ale také u proprií (viz např. proces angloamerikanizace novějších českých a polských pojmenování některých obchodních objektů, názvů do-

mácích i zahraničních firem apod.). Jak ukázala nedávno E. Rzetelska-Feleszko (1999, s. 57–59), u vlastních jmen však stále platí, že mají sklon petrifikovat jazykový stav z minulého období, že „zasięgi faktów onomastycznych towarzyszą (...) raczej faktom i procesom kulturowym, niż określonym językom...”

Citovaný slovník neologismů NSČ obsahuje nečekaně mnoho nesklonných substantiv (65) a adjektiv (50). I to svědčí o oslabování flexivnosti češtiny vlivem izolační angličtiny. Pravdu má M. Komárek (1999, s. 96), který v recenzi tohoto slovníku zdůraznil, že „v přívliву nově přejatých slov se nám znejasňuje hranice, kterou jsme dosud viděli mezi tzv. citátovými slovy a ostatními přejatými slovy“. Také to je nesporná kvalitativní změna, která má typologickou relevanci. Rovněž slovenština se v tomto ohledu mění. Podle K. Buzássyové (in Horecký et al. 1989, s. 45) nové anglicismy ve slovenštině – zejména po změnách společenských a politických v r. 1998 – „už nie sú iba parolovými textovými jednotkami, ale sú už pevnejšou súčasťou systému slovnjej zásoby“.

Nejnovější lexikologická zkoumání odhalují v češtině a slovenštině nečekaně velký nárůst kompozit zejména u substantiv a adjektiv (polština tento slovtvorný postup využívala již dříve a podstatně více, srov. Lotko 1997, s. 26–28). Např. z celkového počtu registrovaných neologismů v publikaci NSČ je až 27,29 % kompozit. Většina z nich se skládá ze dvou cizích kořenných morfémů nebo z jednoho cizího a jednoho domácího kořenného základu. Mezi uváděnými 76 heslovými kořennými morfémy je až 57 morfémů cizího původu (tj. 75 %). Navíc tyto přejaté koenné morfémy tvoří v NSČ nejpočetnější skupiny, dosahující často několika desítek kompozit (podrobněji viz Lotko 2000).

V češtině a slovenštině jsou dnes nejproduktivnější a nejfrekventovanější hybridní složeniny. Těch měla polština více již dříve. Expanze hybridních slov již dříve zneklidňovala některé polské lingvisty jak z důvodů obecných (mluvilo se např. o erozi polského slovtvorného systému), tak normativních (Buttler 1981, s. 208n). Naše starší jazykovědná kritika je jednoznačně odmítala (přehled názorů podává např. Dvonč 1994), a tím i působila jako retardační faktor v jejich vývoji. Retardačně působila i situace v lexikografické praxi, která je často označovala za nespisovné jednotky (slova hovorová nebo slangová). Ale silný vliv cizích jazyků, hlavně angličtiny, změnil tyto negativní postoje. Tím se stírá relativní samostatnost prostředků domácích a přejatých. Obecně lze konstatovat, že velmi zřetelný růst počtu kompozit všech druhů v našich jazycích znamená důležitý posun v hierarchii jazykových typů, které se podílejí na jejich typologickém utváření (Komárek 1999).

Expanze kompozit ovšem není ovlivněna pouze procesem internacionalizace, ale je to také důsledek procesu intelektualizace. Projevuje se zde snaha po větší explicitnosti pojmenování. Explicitností svého výrazu (ve srovnání s implicitními odvozenými slovy) představují kompozita pro odborný styl a částečně i pro publicistiku výhodné a funkční pojmenovací jednotky. Proto rozhojňují

především terminologické soustavy. Ve stylu uměleckém kompozita zvýrazňují expresivnost a jedinečnost uměleckého textu, přispívají k jeho aktualizaci. Proto se právem upozorňuje na to, že nárůst kompozit v současnosti je rovněž důkazem kreativních slovtvorných možností našich jazyků (obohacování slovní zásoby z vlastních zdrojů).

Z hlediska dynamiky kompozit je třeba ještě dodat, že proti vícekomponentní nominaci působí zde tendence k ekonomičnosti komunikačního procesu. Toto napětí se pak odráží ve struktuře kompozit, a to v redukci prvního komponentu (tím se kompenzuje zvýšený počet morfémů ve složeninách), ve snižování počtu alternací a ve ztrátě původního významu řady kořených morfémů, které se vlivem častého užívání mění na afixoidy (prefixoidy a sufixoidy). Sémantika se oslabuje především u cizích původních slovtvorných základů (např. *agro-*, *bio-*, *dia-*, *eko-*, *-fil*, *-man*, *-gate*, *-holik* apod.). Aktivizace těchto komponentů v novém lexiku se projevuje širší spojitelností s domácími základy. Tím se ještě zvyšuje počet hybridních slov, vytvářejí se otevřené slovtvorné řady, které mohou být realizovány v souladu s různými pojmenovacími potřebami (Rangelova 1999). Základy domácího původu se „formalizují“ méně často (např. *malo-*, *rychlo-*, *-pis*, *-měr*).

Proti současnému široce chápanému procesu internacionalizace slovní zásoby nepůsobí nyní nějaká stejně silná nacionalizační tendence, vedoucí k odstranění synchronně cizích slov a jejich nahrazování pojmenováními domácími. Spíše pozorujeme napětí mezi tendencí k internacionalizaci a tendencí k tvoreni slov z domácích zdrojů. Toto vlastně staronové napětí se dnes v našich jazycích zvětšuje, vede k větší variantnosti lexémů (při jejich sémantické a stylistické totožnosti). Vidíme to např. na užívání konkurujících členů dvojic typu *masivní* – *značný/velký*, *zdevastovaný* – *zničený*, *tristní* – *smutný*, *deklarovat* – *vyhlásit*, *hektický* – *vypjatý/vzrušený*, kde se výrazně zvětšuje frekvence cizích členů variantní dvojice. V češtině a slovenštině se bohatě využívá korelace izolexémických substantivních pojmenování s cizími a domácími formanty: *-ace* // *-ní* (např. *kolaudace* – *kolaudování*, *relativizace* – *relativizování*), *-ismus* // *-ství* (např. *pedantismus* – *pedantství*, *idiotismus* – *idiotství*), *-ita* // *-ost* (např. *atraktivita* – *atraktivnost*, *suverenita* – *suverénnost*, *funkcionalita* – *funkcionálnost*). Mezi slovanskými jazyky existují rozdíly ve využívání korelací uvedeného typu (např. polština nemá internacionální formant *-ita*).

Na tomto místě se nabízejí ještě dvě obsahově blízké otázky: kam směřuje vývoj anglicismů v našich jazycích a kam se ubírá vývoj angličtiny jako hlavního světového jazyka? Vyčerpávající odpověď na ně bude možno dát až později. Zatím lze hypoteticky souhlasit např. s I. Bozděchovou (1997, s. 278), která předpokládá, že vývoj anglicismů v češtině „nesměruje zcela jednoznačně k počesťování“. Brání tomu jak vnější faktor, tj. mezinárodní prestiž angličtiny, tak faktor imanentní, tj. značná typologická odlišnost angličtiny a češtiny, která znesnad-

ňuje adaptaci anglicismů. To koresponduje s obecně přijatou tezí, že jazykový systém v zásadě neakceptuje vnější zásahy, které nejsou v souladu s jeho strukturálními potřebami.

Odpověď na druhou otázku je rovněž hypotetická. Lze předpokládat, že v dalším vývoji značně pokročí diverzifikace angličtiny. Kromě již existujících ohnisek jsou dnes zřetelná další, nová ohniska (např. v Asii a Africe), kde se angličtina liší zvukovou podobou, posuny ve významu lexémů, idiomatically, slovosledem apod. Proto se např. J. Peprník domnívá, že podlehně-li angličtina ve světě vlivu tamních domácích jazyků, „může nastat částečná paralela k románskému rozrůznění pozdní latiny“. Podle něj není vyloučeno ani to, „že se do příchodu třetího milénia na světě bude opět mluvit různými dialekty angličtiny – čili bude to zánik angličtiny jako takové.“

Závěr

V tomto příspěvku nebylo možno podat zcela vyčerpávající odpověď na otázku, co a jak ovlivňuje současnou internacionalizaci slovní zásoby. Některé dynamické faktory působily již dříve, některé však ovlivňují a stimulují inovační procesy teprve v poslední době, zejména po r. 1989. Příspěvek chtěl také ukázat, jak velmi je současná dynamika slovní zásoby našich jazyků složitá. Analýza inovačních procesů ve slovní zásobě potvrzuje obecnou tezi, že variabilita jazyka z jedné strany a pružná stabilita z druhé činí sice z jazyka jeden z nejdokonalejších, ale zároveň také nejsložitějších nástrojů sloužících společenské interakci.

Literatura

- ANUSIEWICZ, J. (1978). *Konstrukcje analityczne we współczesnym języku polskim*. Wrocław.
- BOSÁK, J. a kol. (1998). *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk*. Opole.
- BOZDĚCHOVÁ, I. (1997). Vliv angličtiny na češtinu. In: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha, s. 271–279.
- BUTTLE, D. (1978). Procesy multiwerbizační we współczesnej polszczyźnie. *Poradnik Językowy*, zes. 2, s. 54–62.
- BUTTLE, D. (1981). Tendencje rozwojowe w zasobie słownym powojennej polszczyzny. In: *Współczesna polszczyzna*. Warszawa, s. 187–219.
- BUZÁSSYOVÁ, K. (1990). Opis dynamiky slovnej zásoby súčasnej slovenčiny a jeho podnety pre výskum jazykovej komunikácie. In: *Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii*. Bratislava, s. 9–19.

- BUZÁSSYOVÁ, K. (1998). Lexikálna rovina. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk*. Opole, s. 33–47.
- CEJP, L. (1940). Poznámky o místě zkratk v jazyce. *Slovo a slovesnost*, roč. 6, s. 37–42.
- ČMEJRKOVÁ, S. a kol. (1999). *Jak napsat odborný text*. Praha.
- DAMBORSKÝ, J. (1999). *Polština a franština ve vzájemném vztahu*. Ostrava.
- DANEŠ, F. a kol. (1997). *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha.
- DANEŠ, F. (2000). Jakou řečí mluví věda. Modalizace vědeckého diskurzu. *Slovo a slovesnost*, roč. 61, s. 81–92.
- DVONČ, L. (1964). K hybridním slovům v spisovnej slovenčine. *Československý terminologický časopis*, roč. 3, s. 159–170.
- FILIPEC, J. (1998). Dynamika lexika v proměnách české národní společnosti 20. století. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Český jazyk*. Opole, s. 180–196.
- FURDÍK, J. (1993). *Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie*. Levoča.
- FURDÍK, J. (1998). Slovotvorné zmeny. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk*. Opole, s. 52–68.
- HABERLOVÁ, V. (1997). Období 1992–1996 v datech výzkumu veřejného mínění. *Sociologický časopis*, roč. 33, s. 87–98.
- HORÁLEK, K. (1957). Zákonitost, účelnost a nahodilost ve vývoji jazyka. In: *Studia linguistica in honorem ac. S. Mladenov*. Sofia, s. 539–543.
- HORECKÝ, J. a kol. (1989). *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava (viz i recenzi O. MARTINCOVÉ a V. VLKOVÉ in *Slovo a slovesnost*, roč. 53, 1992, s. 224–230).
- HRBÁČEK, J. (1979). *Jazykové zkratky v češtině*. Praha.
- KOŘENSKÝ, J. a kol. (1998). *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Český jazyk*. Opole. (viz i recenzi J. ZEMANA in *Slovo a slovesnost*, roč. 61, 2000, s. 68–73).
- KOSTOMAROV, V. G. (1994). *Jazykovoj vkus epochi*. Moskva.
- KURKOWSKA, H. (1981). Próba charakterystyki socjolingwistycznej współczesnego języka polskiego. In: *Współczesna polszczyzna*. Warszawa, s. 7–46.
- LOTKO, E. (1997a). *Kapitoly ze současné rétoriky*. Olomouc.
- LOTKO, E. (1997b). *Synchronní konfrontace češtiny a polštiny*. Olomouc.
- LOTKO, E. (1999). Ke konfrontaci příbuzných jazyků (na materiálu češtiny a polštiny). In: *Konfrontační studium inovačních procesů ve slovanských jazycích*. Praha, s. 75–82.
- LOTKO, E. (2000). Co odhaluje analýza neologismů v současné češtině? In: WRÓBEL, H., ed. *Studia z filologii słowiańskiej ofiarowane profesor Teresie Zofii Orłoś*. Kraków, s. 137–141.
- LUBAŚ, W. (2000). Europejski językowy globalizm i etnonacionalny seperatyzm. In: *Kultura, język, edukacja III*. Katowice, s. 87–103.
- MARTINCOVÁ, O. (1987). Vývojové procesy v současné slovní zásobě. In: *Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe*. Praha, s. 105–112.

- MARTINCOVÁ, O. (1990). Typologie neologických procesů v slovní zásobě současné češtiny. In: *Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii*. Bratislava, s. 56–62.
- MARTINCOVÁ, O. a kol. (1998). *Nová slova v češtině. Slovník neologismů*. Praha (viz i recenzi M. KOMÁRKA in *Slovo a slovesnost*, roč. 60, 1999, s. 67–69).
- MIETŁA, J. (1998). *Multiwerbizacja w języku czeskim i polskim*. Toruń.
- MLEZIVA, E. (1996). Vliv společenských změn na vznik nových významů a výrazů v českém jazyce. Lingvisticko-sociologická studie. *Slovo a slovesnost*, roč. 57, s. 283–296.
- MŁODYŃSKI, J. (1981). Skrótownice we współczesnym języku polskim. In: *Współczesna polszczyzna*. Warszawa, s. 156–186.
- NORMAN, B. J. (1973). Racional'nost' i irracional'nost' leksičeskogo znaka. In: *Problemy leksikologii*. Minsk, s. 124–132.
- ONDREJOVIČ, S. (1998). Publicistický štýl. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk*. Opole, s. 94–99.
- POLAŃSKI, K., red. (1993). *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław – Warszawa – Kraków.
- RANGELOVA, A. (1999). K dvěma česko-bulharským paralelám. In: *Konfrontační studium inovačních procesů ve slovanských jazycích*. Praha, s. 33–36.
- ROSZKO, R. (1999). Tendence rozvoje terminologii popularnej związanej z techniką video. In: *Konfrontační studium inovačních procesů ve slovanských jazycích*. Praha, s. 45–52.
- RZETELSKA-FELESZKO, E. (1999). Procesy globalizacji a niektóre rodzaje nazw własnych. In: *Konfrontační studium inovačních procesů ve slovanských jazycích*. Praha, s. 53–59.
- SABOL, J. (1998). Zvuková rovina. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk*. Opole, s. 68–73.
- SATKIEWICZ, H. (1981). Innowacje słotwórcze w powojennym trzydziestoleciu. In: *Współczesna polszczyzna*. Warszawa, s. 130–155.
- SAVICKÝ, N. P. (1999). Pohyb ve slovní zásobě a v neologii. In: *Konfrontační studium inovačních procesů ve slovanských jazycích*. Praha, s. 3–7.
- SAVICKÝ, N. P. (2000). O jazyce, společnosti a funkcích. *Slovo a slovesnost*, roč. 61, s. 93–101.
- SKALIČKA, V. (1958). O příčinách jazykových změn. In: *O vědeckém poznání soudobých jazyků*. Praha, s. 70–74.
- SKALIČKA, V. (1960). *Vývoj jazyka*. Praha.
- SOCHOVÁ, Z. – POŠTOLKOVÁ, B. (1994). *Co v slovnících nenajdete. Novinky v současné slovní zásobě*. Praha.
- SZCZEPAŃSKA, E. (1994). *Uniwerbizacja w języku czeskim i polskim*. Kraków.
- TEJNOR, A. a kol. (1972). Přejatá slova a veřejné mínění. *Naše řeč*, roč. 55, s. 185–202.
- TROST, P. (1958). K příčinám jazykových změn. In: *O vědeckém poznání soudobých jazyků*. Praha, s. 75–78.

ZEMSKAJA, E. A. a kol. (1999). Tendencje rozwojowe w słowotwórstwie języka polskiego i rosyjskiego końca XX stulecia. In: *Konfrontační studium inovačních procesů ve slovanských jazycích*. Praha, s. 9–18.

Dynamic factors in the current process of language internationalisation (on the material of Czech and Polish)

Some dynamic factors have been working before, but another are influencing and stimulating the inovational processes as late as now (after 1989). The contribution deals with the complicated character of dynamics of the lexical system too. The analysis of inovational processes in the lexical system confirms the basic thesis that the variability of language on one side and „flexible stability“ on another side make the language not only the most perfect, but also the most complicated instrument of social interaction.

prof. PhDr. Edvard Lotko, CSc.

Publikováno za podpory projektu *Vzdělávací cyklus Moderní mluvnice češtiny pro studenty magisterských a doktorských programů* (ESE, OPVK, reg. č. CZ.1.07/2.2.00/15.0275).

Problém tzv. nejstarší české věty¹

Robert Dittmann

0. Je možné spekulovat, že informace o tzv. nejstarší české větě z poč. 13. st. na zakladací listině kapituly litoměřické, datované k r. 1057, je jednou z mála, která se maturantům, již nesměřují studovat bohemistiku, vryje trvaleji do paměti: je tu superlativ a je to informace zajímavá. Avšak stejně jako v případě nabodenička² není bezproblémová, což se pokusím ukázat v příspěvku. Předně při hledání nejstarší české věty se berou v úvahu jen rozvité dvojčlenné věty (s obsazenými obligatorními pozicemi), odhlíží se od skutečnosti, že v litoměřickém přípisku jde o souvětí, a ignorují se jiní kandidáti na nejstarší větu, potažmo souvětí. Navíc se lze setkat s až neuvěřitelnou variantností při reprodukci litoměřického přípisku v sekundární literatuře.

1. Kdybychom se při hledání nejstarší české věty omezili na jakékoli české dvoučlenné věty, je možné, že by se našly mezi glosami psanými latinkou. Starých glosovaných rukopisů jsou totiž známy stovky,³ např. jen v knihovně pražské kapituly se nachází přes 200 glosovaných textů.⁴ Znamé Jagičov glosy (snad z poč. či pol. 12. st.)⁵

¹ Příspěvek vznikl v rámci grantu GA ČR P406/11/0861 *Kenaanské glosy ve středověkých hebrejských rukopisech s vazbou na české země*.

² Pleskalová, J.: Jan Hus a nabodenička. In: Čmejrková, S. – Svobodová, I. (eds.): *Oratio et ratio. Sborník k životnímu jubileu Jiřího Krause*. Ústav pro jazyk český AV ČR. Praha 2005, s. 286.

³ Srov. Nechutová, J. – Šlosar, D. – Večerka, R.: *Čítanka ze slovanské jazykovědy v českých zemích I*. UJEP. Brno 1982, s. 5.

⁴ Skála, E.: Lexikographie in Böhmen im 14.–19. Jahrhundert. *Germanoslavica. Zeitschrift für germano-slavisches Studien*, 1 (6), 1994, s. 3.

⁵ Dřívější paleografická datace Spunarova, viz Vintr, J.: Die tschechisch-kirchenslavischen Glossen des 12. Jahrhunderts in der Bibel Sign. 1190 der Nationalbibliothek in Wien (sog. Jagić-Glossen). *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 32, 1986, s. 80. Tak i Večerka, R. – Šlosar, D. – Dvořák, J. – Malčík, P.: *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Host. Brno 2009, s. 34. Na poč. 12. st. je klade Vintr, J.: *Das Tschechische. Hauptzüge seiner Sprachstruktur in Gegenwart und Geschichte*. Otto Sagner. München 2005, s. 148. Do „11. až 12. st.“ je kladou Šlosar, D. – Pleskalová, J.: *Čeština stará raná*. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. NLN. Praha 2002, s. 91. Stejně tak i Hladká, Z. Lexikografie. In: Pleskalová, J. – Krčmová, M. – Večerka, R. – Karlík, P. (eds.): *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Academia. Praha 2007, s. 165. K většinu stáří Jagičovských glos nejnověji Vintr, J.: Glosa

a Paterovy glosy (z 1. pol. 12. st.)⁶ obsahují vedle českokírkevněslovanských lexicálních jednotek i české,⁷ mezi nimiž jsou i určité slovesné tvary, např. *metase ze* (= *metáše šä*) k lat. *iactabatur*⁸ a dále *zuiczet ... ze* (= *sviečät šä*) k lat. *rutilat* v Jag. glosách nebo *uiscoci* (= *vyskoči*) za *prosilivit* v Paterových.⁹ Do 30. 1. 12. st., tj. stále hluboko před dobu litoměřického přípisku, spadají i tzv. glosy olomoucké, mezi nimiž jsou rovněž určité slovesné tvary: *pokazahom* (= *pokázachom*), *mimopuftihom* (= *mimopustichom*).¹⁰ Některé tyto glosy ale nemají obsazeny všechny obligatorní valenční pozice.

ke grafice Jagičových a Paterových glos. In: Čornejová, M. – Rychnovská, L. – Zemanová, J. (eds.): *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902), 23.–25. září 2010*. Host – MU. Brno 2010, s. 43; v této studii zpřesňuje poznatky o počtu rukou, a tím potenciálně i chronologických vrstvách v obojích glosách. Glosu *metáše s' ä* měl zapsat mladší glosátor, glosu *sviečät šä* starší glosátor.

⁶ Vintr, J.: Glosa ke grafice Jagičových a Paterových glos. In: Čornejová, M. – Rychnovská, L. – Zemanová, J. (eds.): *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902), 23.–25. září 2010*. Host – MU. Brno 2010, s. 46.

⁷ Vintr, J.: Die tschechisch-kirchenslavischen Glossen des 12. Jahrhunderts in der Bibel Sign. 1190 der Nationalbibliothek in Wien (sog. Jagić-Glossen). *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 32, 1986, s. 106, a Večerka, R. – Šlosar, D. – Dvořák, J. – Malčík, P.: *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Host. Brno 2009, s. 34–35. Jako „staroslověnské, resp. česko-staroslověnské“ charakterizuje glosy Hladká, Z. Lexikografie. In: Pleskalová, J. – Krčmová, M. – Večerka, R. – Karlík, P. (eds.): *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Academia. Praha 2007, s. 165. Mezi českoksl. památky je řadí Mareš, F. W. *An Anthology of Church Slavonic Texts of Western (Czech) Origin*. Wilhelm Fink. München 1979, s. 13.

⁸ Vintr r. 2005 sice uvádí *iactabat*, ale ve své dřívější edici čte správně *iactabatur*. Viz Vintr, J.: *Das Tschechische. Hauptzüge seiner Sprachstruktur in Gegenwart und Geschichte*. Otto Sagner. München 2005, s. 148, a Vintr, J.: Die tschechisch-kirchenslavischen Glossen des 12. Jahrhunderts in der Bibel Sign. 1190 der Nationalbibliothek in Wien (sog. Jagić-Glossen). *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 32, 1986, s. 90.

⁹ Schaeken, J.: Die tschechisch-kirchenslavischen Patera-Glossen (St. Gregor-Glossen, Prager Glossen). *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 35, 1989, s. 177.

¹⁰ Flodr, M.: Glosy olomoucké. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, 5, 1956, řada historická C, s. 50; Večerka, R. – Šlosar, D. – Dvořák, J. – Malčík, P.: *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Host. Brno 2009, s. 35. Podle dřívější datace byly řazeny do 1. pol. 13. st. – viz Patera, A. Staročeské glossy XIII století v kapitulní knihovně v Olomouci. *Časopis Musea Království českého*, 61, 1887, s. 119. Flajšhans, V.: *Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého. Díl I. Prolegomena a texty*. F. Bačkovský. Praha 1903, s. 69, uvádí jejich dataci dokonce kol. 1270.

2. I když bychom však zůstali u přípisků a dvojčlenných vět s vyjádřeným podmětem a obsazenými obligatorními valenčními pozicemi, je možné prvenství onoho litoměřického zpochybnit poukazem na možné čtení přípisku (nebo snad komentující glosy?) z 11. st.¹¹ v nejstarším dochovaném rukopise z majetku břevnovského kláštera, tj. dnes rukopisu pražské kapitulní knihovny se sign. A 156. Nejasná dvě grafická slova jsou zapsána na f. 16r: *strahotelnu taciai*.¹² Bylo navrženo (V. Konzalem) hypotetické čtení *Strachotě* (tj. k Metodějovi) *lnú taci* jako českocírkevněslovanské,¹³ ale není vyloučeno ani to, že Strachota tu neznamená Metoděje. Hláskosloví, morfologie i syntax zcela odpovídají pračesťině a ani identifikace s Metodějem by tu vlastně nemusela být na překážku, neboť antroponymum Strachota jako „překlad“ osobního jména Metoděj fungovalo na českém území dlouhá staletí.

3. Jen o něco mladší kandidát, téměř dvojčlenná věta, se nachází v již zmíněných Paterových glosách. Před Havránkovým *Vývojem spisovné češtiny* z r. 1936, v němž je, pokud vím, poprvé litoměřickému přípisku přiznáno prvenství stáří, a to slovy „nejstarší celá věta česká“,¹⁴ bylo v literatuře za nejstarší českou větu považováno jedno místo z Paterových glos zapsané *luta oteuznefena naduta otdu*, tj. [mysl] l' útá ote vznesenia nadutia otdu,¹⁵ stojící za lat. [mens] effera ab elationis

¹¹ Na pokusy o přesnější dataci v rámci 11. st. Hledíková rezignovala – srov. Hledíková, Z.: Nejstarší břevnovský rukopis. In: Hlaváček, I. – Bláhová, M. (vyd.) *Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách*. Karolinum. Praha 1993, s. 48.

¹² Na tohoto kandidáta na nejstarší českou větu upozornil v diskusi na konferenci kolega M. Vepřek, jemuž tímto vyslovuji dík.

¹³ Hledíková, Z.: Nejstarší břevnovský rukopis. In: Hlaváček, I. – Bláhová, M. (vyd.) *Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách*. Karolinum. Praha 1993, s. 47–48.

¹⁴ Havránek, B. *Vývoj spisovného jazyka českého*. In: *Československá vlastivěda. Řada II. Spisovný jazyk český a slovenský*. Sfinx, B. Janda. Praha 1936, s. 21.

¹⁵ V prepisu Flajšhansově – Flajšhans, V.: *Náš jazyk mateřský. Dějiny jazyka českého a vývoj spisovné slovenštiny*. Česká grafická unie. Praha 1924, s. 130. Dnešní transkripce této pč. glosy by byla zřejmě *ote vznesenā nadutā* (genitiv za lat. ablativ), novočesky doslovně z *nadutosti povýšení*. Večerka, R. – Šlosar, D. – Dvořák, J. – Malčík, P.: *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Host. Brno 2009, s. 34, přepisují *lútá ote vznesenā naduta otdu*. Podle Mareše bylo původně *otesmesena* – Mareš, F. W. *An Anthology of Church Slavonic Texts of Western (Czech) Origin*. Wilhelm Fink. München 1979, s. 216. Srov. též Schaeken, J.: Die tschechisch-kirchenslavischen Patera-Glossen (St. Gregor-Glossen, Prager Glossen). *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 35, 1989, s. 176–177.

fastu detumuit. S odkazem na tuto údajně nejstarší českou větu je možné se sekat ještě i v nové zahraniční slavistické literatuře.¹⁶

4. Litoměřickému přípisku by mohlo zůstat alespoň prvenství českého souvětí. Ale i zde je nadějný protikandidát, snad až o století starší, odpovídající kritériu dvoučlenná věta s obsazenými obligatorními pozicemi. Upozornil na něho poprvé R. Jakobson jako na „*une curieuse citation tchèque*“.¹⁷ Jedná se o překlad části biblického verše ve spisech francouzského talmudisty Josefa Kary (zemř. ve 30. l. 12. st.), zapsaný hebrejským písmem, ale česky, který „*aurait probablement pu reculer d'un siècle la date de la plus ancienne inscription d'une phrase tchèque*“.¹⁸ Ačkoli na tohoto kandidáta Jakobson několikrát upozornil,¹⁹ v klasických příručkách vývoje spisovné češtiny o tom není ani zmínky. S touto větou v Karově komentáři vyvstává ale několik potíží, proto je možné prozatím mluvit jen o kandidatuře na nejstarší české souvětí. Potíže se týkají konsonantického zápisu, přítomnosti vokalizace, lokalizace verše, transkripce, nedochovanosti rukopisů a absence kritického vydání Karova komentáře včetně zjištění nejstarších rukopisů a jejich datace. Jako první toto souvětí v Karově komentáři otiskl zřejmě A. Harkavy z petrohradského rukopisu,²⁰ jenž je v současné době datován orientačně na konec 13. st.,²¹ ale porušenost zápisu svědčí o tom, že glosa je jistě starší. K těmto obtížím přistupuje i skutečnost, že aškenázské opisy Karova komentáře, soudě podle knihy Job,²² jsou nejméně spolehlivé.

¹⁶ Schenker A. M.: *The Dawn of Slavic. An Introduction to Slavic Philology*. Yale University Press. New Haven – London 1995, s. 238.

¹⁷ Jakobson, R.: L'histoire du tchèque et du slovaque littéraires. *Le Monde Slave*, 4, 1937, s. 357.

¹⁸ Jakobson, R.: L'histoire du tchèque et du slovaque littéraires. *Le Monde Slave*, 4, 1937, s. 357.

¹⁹ Jakobson, R.: L'histoire du tchèque et du slovaque littéraires. *Le Monde Slave*, 4, 1937, s. 357; Jakobson, R.: R. The City of Learning. *American Hebrew*, 5th December 1941, s. 7; Jakobson, R.: Řeč a písemnictví českých židů v době přemyslovské. In: Matějka, L. (ed.): *Kulturní sborník ROK*. Moravian Library. New York 1957, s. 40; Jakobson, R. – Halle, M.: The term *Canaan* in medieval Hebrew. In: Rudy, S. (ed.): *Roman Jakobson. Selected Writings VI. Early Slavic Paths and Crossroads. Part Two. Medieval Slavic Studies*. Mouton. Berlin – New York – Amsterdam 1985, s. 883.

²⁰ Srov. Harkavy – Гаркави, А. Я.: Объ языкъ Евреевъ жившихъ въ древнее время на Руси и о славянскихъ словахъ встрѣчаемыхъ у еврейскихъ писателей. бѣ типографіи императорской академіи наукъ. Санктпетербургъ 1865, s. 27, a Harkavy, A.: *היהודים ושפת הסלאוונים*. Romm. Vilna 1867, s. 48.

²¹ Za informaci děkuji Mgr. D. Polakovičovi z Židovského muzea v Praze.

²² Fudeman(ová), K.: The Linguistic Significance of the Le'azim in Joseph Kara's Job Commentary. *The Jewish Quarterly Review*, 93, 2003, s. 401.

Harkavy²³ toto souvětí reprodukuje s vokalizací a s jiným rozdělením slov: טוֹלִיקוּ בּוּדִי סְטַטִי אַנְמִיסָא אִי גִיפִיצוּ. Později se Harkavyho²⁴ reprodukce liší u dvou samohláskových znaků: טוֹלִיקוּ בּוּדִי סְטַטִי אַנְמִיסָא אִי גִיפִיצוּ. Harkavy přepisuje *toliko budi stati anmisa i nepeci* a smysl vysvětluje tamtéž jako „а не бойся и не тужи“,²⁵ vztahovat se má k Joz 1,18. Ještě v 19. st. reprodukuje souvětí Grünwald;²⁶ mezery mezi slovy vkládá jinam a v samohláskách kombinuje obě Harkavyho znění, navíc mění jednu samohlásku a místo *alef* má jednu *jod*.²⁷ פִּיצוּ אִינִי אַנְמִי סִי בּוּדִי סְטַטִי אַנְמִיסָא אִי גִיפִיצוּ. Přepisuje: *toliko budi státy a nemě sa jiné péci*. (Autentické znění petrohradského rukopisu²⁸ je ovšem následující: טוֹלִיקוּ בּוּדִי סְטַטִי אַנְמִיסָא אִי גִיפִיצוּ.) Jakobson s pomocí F. Trávnička přepisuje doklad nejprve takto: *Toliko budi státy a nejměj sã jiné péci*.²⁹ V hebrejském zápisu טוֹלִיקוּ בּוּדִי סְטַטִי אִינִי סָא אִינִי פִּיצוּ.³⁰ Jakobson – Halle transkribují bez protetického (příp. hiátového) *j*-, tedy *iné, neměj*.³¹ V ruském rukopise uchovaném in Roman Jakobson Papers (MC72, box 16, folder 68) na MIT v Cambridgei Jakobson druhou část tohoto souvětí, přepsanou *a neměj sã iné péci*, komentuje podrobněji. Uvádí vokalizovanou podobu אִינִי אַנְמִיסָא אִי פִּיצוּ a rozebírá syntax věty: neutrum *iné* závisí na určitém slovese, příklonka *sã* z infinitivu *péci sã* stojí na očekávaném místě po prvním přízvučném slovu. Doklady reflexivního pasiva jsou podle Jakobsona v tomto překladu (a v glosách *po mém obznamenání sã, v zameškání sã*) „пожалуй единственные примеры гебраизации чешского языкового мате-

²³ Гаркави, А. Я.: Объ языкъ Евреевъ жившихъ въ древнее время на Руси и о славянскихъ словахъ встрѣчаемыхъ у еврейскихъ писателей. бѣ типографіи императорской академіи наукъ. Санктпетербургъ 1865, s. 27.

²⁴ Harkavy, A.: היהודים ושפת הסלאוויים. Romm. Vilna 1867, s. 48.

²⁵ Nad grafémem *й* jsou v tisku dvě tečky.

²⁶ Grünwald, M.: Staročeské glossy z X.–XIII. století. *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, 2, 1893, s. 346.

²⁷ V přepisu znění אִינִי zde nemůžu vyloučit אִינִי, kvůli horší čitelnosti tisku.

²⁸ St. Peterburg, Russian National Library Evr I 21, f. 75a.

²⁹ Jakobson, R.: L'histoire du tchèque et du slovaque littéraires. *Le Monde Slave*, 4, 1937, s. 357.

³⁰ Jakobson, R. – Halle, M.: The term *Canaan* in medieval Hebrew. In: Rudy, S. (ed.): *Roman Jakobson. Selected Writings VI. Early Slavic Paths and Crossroads. Part Two. Medieval Slavic Studies*. Mouton. Berlin – New York – Amsterdam 1985, s. 883.

³¹ Jakobson, R. – Halle, M.: The term *Canaan* in medieval Hebrew. In: Rudy, S. (ed.): *Roman Jakobson. Selected Writings VI. Early Slavic Paths and Crossroads. Part Two. Medieval Slavic Studies*. Mouton. Berlin – New York – Amsterdam 1985, s. 883.

риала в ханаанских глоссах.³² Později přepisuje Jakobson³³ reflexivní částici jako *sa*. Kupfer – Lewicki transkribují **toliko budi stati anemisa i nepece*,³⁴ což je řešení slavisticky nepřijatelné.

Odkaz na Joz 1,8 užil Jakobson asi i při své přednášce v Československu r. 1957.³⁵ Brod³⁶ ovšem reprodukuje českou transkripci nesmyslně.

5. V Karových spisech se nachází ještě jeden známý kandidát na českou jednoduchou větu s obsazenými obligatorními pozicemi, i když ten je v některých rukopisech, zdá se, silně poškozen. V petrohradském rukopise Firkovičově, z něhož v 19. st. čerpal A. Harkavy,³⁷ je zapsán v komentáři k Izaiášovi, vzniklém původně asi před r. 1105,³⁸ v konsonantickém zápisu takto: *ניבין: יכריא*.³⁹ V jiném rukopise, který měl v 19. st. k dispozici A. Geiger, je zapsán podobně a zdá se, že méně zkomoleně: *אנא פוסק*.⁴⁰ Kupfer – Lewicki na pokus o interpretaci

³² Bláha, O. – Dittmann, R. – Komárek, K. – Polakovič, D. – Uličná, L.: Roman Jakobson's unpublished study on the language of Canaanite glosses. In: *Jews and Slavs*, 2012, v tisku.

³³ Jakobson, R.: Řeč a písemnictví českých židů v době přemyslovské. In: Matějka, L. (ed.): *Kulturní sborník ROK*. Moravian Library. New York 1957, s. 40.

³⁴ Kupfer, F. – Lewicki, T.: *Źródła hebrajskie do dziejów Słowian i niektórych innych ludów środkowej i wschodniej Europy*. Zakład imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk. Wrocław – Warszawa 1956, s. 109.

³⁵ Srov. Brod, L.: Jazykozpytná studie. Hebrejščina – aramejščina – jidiš – ivrit a čeština. *Věstník Židovských náboženských obcí v Československu*, 23, 1961, s. 10.

³⁶ Brod, L.: Jazykozpytná studie. Hebrejščina – aramejščina – jidiš – ivrit a čeština. *Věstník Židovských náboženských obcí v Československu*, 23, 1961, s. 10.

³⁷ Сров. Гаркави, А. Я.: Объ языкъ Евреевъ жившихъ въ древнее время на Руси и о славянскихъ словахъ встрѣчаемыхъ у еврейскихъ писателей. бѣ типографіи императорской академіи наукъ. Санктпетербургъ 1865, s. 28.

³⁸ Kupfer, F. – Lewicki, T.: *Źródła hebrajskie do dziejów Słowian i niektórych innych ludów środkowej i wschodniej Europy*. Zakład imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk. Wrocław – Warszawa 1956, s. 105.

³⁹ Cit. dle Kupfer, F. – Lewicki, T.: *Źródła hebrajskie do dziejów Słowian i niektórych innych ludów środkowej i wschodniej Europy*. Zakład imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk. Wrocław – Warszawa 1956, s. 110.

⁴⁰ Cit. dle Гаркави, А. Я.: Объ языкъ Евреевъ жившихъ въ древнее время на Руси и о славянскихъ словахъ встрѣчаемыхъ у еврейскихъ писателей. бѣ типографіи императорской академіи наукъ. Санктпетербургъ 1865, s. 28, a Harkavy, A.: *היהודים ושפת הסלאונים*. Romm. Vilna 1867, s. 136. Kupfer, F. – Lewicki, T.: *Źródła hebrajskie do dziejów Słowian i niektórych innych ludów środkowej i wschodniej Europy*. Zakład imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk. Wrocław – Warszawa 1956, s. 115, tisknou v pořadí chybném: *אנא פוסק*, i když přepisují slovosledně správně: *pʊsg ʔnsʔ*.

obou zápisů, tj. Harkavyho a Geigerova, rezignují,⁴¹ ale snad neprávem. V Českém ekumenickém překladu zní překlad části Iz 49,20: *Toto místo je mi těsné! Dej mi prostor, ať mám kde sídlit*, v Kralické biblí (kritickém otisku) *Těsné mi jest toto místo, ustup mi, abych bydliti mohl*. Karův komentář je připojen k poslední části verše. Čtení Geigerova rukopisu bychom mohli interpretovat jako *pust' nás* (jedinou emendací v zápisu je -t za -k, obě neznělé okluzivy). Předpokladem by bylo odpadnutí -i v 2. sg. imperativu vzoru *prosití* a proběhnutí genitivu-akuzativu u zájmena *my*, obojí je dobře představitelné,⁴² a čtení s pl. místo sg. v biblickém textu. (Dalším problémem je neznámá datace Geigerova rkp., jakož i otázka, kdy se slovanské glosy do Karových komentářů dostaly.) V české Chebské biblí se k témuž místu Iz 49,20 nachází komentář zapsaný פומקניסא,⁴³ čitelný jako *pomkni sa*.⁴⁴ Kupfer – Lewicki dokumentují, že Kara studoval ve Špýru, kde mohli být i slovanskí žáci mj. z Čech, a že některé slovanské glosy mohou pocházet od Jicchaka b. Mordechaje z Čech.⁴⁵ Otázka sice zatím nemůže být definitivně rozřešena, ale jako pravěpodobnější se jeví znění *pomkni ša*. Zápis odpovídající zhruba tomuto čtení se vyskytuje u Harkavyho jen o několik slov dál: פומקניסא.⁴⁶ M. Grünwald uvádí tuto glosu s vokalizací a dohromady, navíc s písmenem jod (פומקניסא) a čte ji jako imperativ *pomekni sa* s údajným významem „vyhni se“.⁴⁷

⁴¹ Kupfer, F. – Lewicki, T.: *Źródła hebrajskie do dziejów Słowian i niektórych innych ludów środkowej i wschodniej Europy*. Zakład imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk. Wrocław – Warszawa 1956, s. 115: „Zarówno zapis rękopisu Firkowicza, jak i zapis rękopisu monachijskiego jest tak silnie zniekształcony, że nie można się pokusić o ich odcyfrowanie.“

⁴² Pro stč. uvádí Dostál imperativní podoby 2. sg. bez -i jako častější – Dostál, A.: *Historická mluvnice česká. II. Tvarosloví. 2. část. Časování*. SPN. Praha 1967, s. 31. Šlosar datuje genitiv-akuzativ u zájmen *my*, *vy* „už v nejstarší době“ – Lamprecht, A. – Šlosar, D. – Bauer, J.: *Historická mluvnice češtiny*. SPN. Praha 1986, s. 180.

⁴³ Sadek, V.: *Chebská bible – popis, rozbor a text s překladem části dosud nepublikovaného komentáře k haftarot (Genesis)*. FF UK. Praha 1956 (nepubl. dipl. práce), s. 73.

⁴⁴ Takto přepisují Sadek, V. – Heřman, J.: České glosy v rukopise Chebské bible. *Minulosti Západočeského kraje*. Krajské nakladatelství. Plzeň 1962, s. 13.

⁴⁵ Kupfer, F. – Lewicki, T.: *Źródła hebrajskie do dziejów Słowian i niektórych innych ludów środkowej i wschodniej Europy*. Zakład imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk. Wrocław – Warszawa 1956, s. 106–107.

⁴⁶ Harkavy, A.: היהודים ושפת הסלאוויים. Romm. Vilna 1867, s. 136.

⁴⁷ Grünwald, M.: Staročeské glossy z X.–XIII. století. *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, 2, 1893, s. 347. Toto Grünwaldovo čtení (*pomekni sa*) uvádí prostřednictvím Kupfera – Lewického i StČS s v. *pomknúti šě*, ale jako jediný a nejistý – jak signalizováno otazníkem – doklad na tento význam.

6. Zdá se, že snad nejstarší kandidát na českou dvoučlennou větu (ovšem bez některých obligatorních doplnění) se nachází v hebrejských spisech jiného francouzského talmudisty Rašiho (zemř. 1105), učitele Josefa Kary. Z několika známých slovanských glos v jeho rukopisech je jedna, z hamburského rukopisu, slovesem v imperativu, vztahuje se k Ex 25,18 a zní podle Harkavyho⁴⁸ פִּרְיוֹ, tj. nemá vokalizaci. Později ji reprodukuje Grünwald⁴⁹ ve vokalizovaném zápisu פִּרְיוֹ, přepsaném *pripoj* (tj. vlastně *pr'ipoj*).⁵⁰ Není však jasné, z jaké doby hamburský rukopis pochází,⁵¹ zda opravdu vokalizaci doplnil až Grünwald a kdy se tam slovanská glosa dostala. Bez udání zdroje zmiňuje tuto glosu k Ex 25,18 u Rašiho v nevokalizované podobě také P. Rieger,⁵² ale nepochopitelně jako doklad staré němčiny: פִּרְיוֹ transkribuje dvojím způsobem (*verbûwen*, *verpâwen*), i když pro to není důvod: 1. Pro takovou transkripci nepodává hebrejský zápis oporu. 2. Německé výrazy nejsou ve 2. os. sg. (což komentované slovo v Ex 25,18 i předpokládaný imperativ *pr'ipoj* je). 3. Starofrancouzský ekvivalent u Rašiho zní *soldir*, které Rieger překládá fr. *soudre* a něm. *lôten* „svařovat“. I některé další Riegerovy interpretace kenaánských glos jsou chybné. 4. Čtení *pr'ipoj* bezvadně odpovídá hebrejskému zápisu, koresponduje s francouzskou glosou i s obvyklou referencí spojení לִשְׁוֹן כִּנֵּן ke slovanštině. Přesto musíme tuto glosu považovat jen za potenciálně nejstarší českou dvoučlennou větu: není jasné, zda je přímo česká, ani kdy se do Rašiho komentářů dostala, neboť textologické studium verzí Rašiho komentářů je i dnes v počátcích.⁵³ Někteří badatelé vyslovili – zřejmě předčasný – názor, že v původních Rašiho spisech nejsou žádné slovanské glosy⁵⁴

⁴⁸ Harkavy, A.: היהודים ושפת הסלאווים. Romm. Vilna 1867, s. 134.

⁴⁹ S odkazem na Berlinerovo vydání Rašiho komentáře.

⁵⁰ Kupfer, F. – Lewicki, T.: *Źródła hebrajskie do dziejów Słowian i niektórych innych ludów środkowej i wschodniej Europy*. Zakład imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk. Wrocław – Warszawa 1956, s. 274, ji uvádějí jen v dodatcích z Grünwalda, jinak je jim neznáma.

⁵¹ Podle ústního sdělení Mgr. D. Polakoviče z Židovského muzea v Praze je kladen do pol. 13. st., ale glosa, začleněná do textu, je starší.

⁵² Rieger, P.: לִשְׁוֹן כִּנֵּן = die Sprachen Deutschlands. *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, 80, 1937, s. 300.

⁵³ Kearney, J.: *Rashi – Linguist despite Himself. A Study of the Linguistic Dimension of Rabbi Solomon Yishaqi's Commentary on Deuteronomy*. T & T Clark International. New York – London 2010, s. 25.

⁵⁴ Berliner, A.: *Beiträge zur Geschichte der Raschi-Commentare*. Eduard Rosenstein. Berlin 1903, s. 14; Kaddari, M. Z.: Rashi as Grammarian. In: Skolnik, F. – Berenbaum, M. (eds.): *Encyclopaedia Judaica. Second edition. Volume 17. Ra-Sam*. Macmillan Reference and Keter Publishing House. Detroit – New York – San Francisco – New Haven – Waterville – London 2007, s. 103.

a byly doplněny až při tradování. Podle jiných se naopak některé slovanské glosy nacházely už v původních Rašiho komentářích.⁵⁵

7. Ovšem i s přípisem na zakládací listině kapituly litoměřické jsou spojeny některé problémy. Jeho znění, jak jsou podána v sekundární literatuře, se totiž výrazně liší, mj. ve vokalizce kvantitě, jotaci, čtení pádové koncovky, rekonstrukci *s/š* u propria Ploskovic, velkých písmenech, vokalizaci prepozice či transkripci měkkých konsonantů. Je proto třeba se zamyslet jednak nad transkripčními zásadami, jednak nad správností rekonstrukce. Takový rozbor by však přesáhl prostor vymezený tomuto příspěvku.

Literatura

- Berliner, A.: *Beiträge zur Geschichte der Raschi-Commentare*. Eduard Rosenstein. Berlin 1903.
- Bláha, O. – Dittmann, R. – Komárek, K. – Polakovič, D. – Uličná, L.: Roman Jakobson's unpublished study on the language of Canaanite glosses. In: *Jews and Slavs*, 2012, v tisku.
- Brod, L.: Jazykozpytná studie. Hebrejščina – aramejščina – jidiš – ivrit a čeština. *Věstník Židovských náboženských obcí v Československu*, 23, 1961, s. 10–11.
- Dostál, A.: *Historická mluvnice česká. II. Tvarosloví. 2. část. Časování*. SPN. Praha 1967.
- Flajšhans, V.: *Náš jazyk mateřský. Dějiny jazyka českého a vývoj spisovné slovenštiny*. Česká grafická unie. Praha 1924.
- Flajšhans, V.: *Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého. Díl I. Prolegomena a texty*. F. Bačkovský. Praha 1903.
- Flodr, M.: Glosy olomoucké. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, 5, 1956, řada historická C, s. 38–53.
- Fudeman(ová), K.: The Linguistic Significance of the Le'azim in Joseph Kara's Job Commentary. *The Jewish Quarterly Review*, 93, 2003, s. 397–414.
- Grossman, A.: The School of Literal Jewish Exegesis in Northern France. In: Sæbø, M. (ed.): *Hebrew Bible. Old Testament: the history of its interpretation*. Vandenhoeck und Ruprecht. Göttingen 2000, s. 321–371.
- Grünwald, M.: Staročeské glosy z X.–XIII. století. *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, 2, 1893, s. 343–350.
- Harkavy, A. = Гаркави, А. Я.: *Объ языкѣ Евреевъ жившихъ въ древнее время на Руси и о славянскихъ словахъ встрѣчаемыхъ у еврейскихъ писателей. бѣ типографіи императорской академіи наукъ*. Санктпетербургъ 1865.

⁵⁵ Grossman, A.: The School of Literal Jewish Exegesis in Northern France. In: Sæbø, M. (ed.): *Hebrew Bible. Old Testament. The history of its interpretation*. Vandenhoeck und Ruprecht. Göttingen 2000, s. 337.

- Harkavy, A.: היהודים ושפת הסלאוויים (= *Die Juden und die slawischen Sprachen*). Romm. Vilna 1867.
- Havráněk, B.: Vývoj spisovného jazyka českého. In: Československá vlastivěda. Řada II. Spisovný jazyk český a slovenský. Sfinx, B. Janda. Praha 1936.
- Hladká, Z.: Lexikografie. In: Pleskalová, J. – Krčmová, M. – Večerka, R. – Karlík, P. (eds.): *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Academia. Praha 2007, s. 164–198.
- Hledíková, Z.: Nejstarší břevnovský rukopis. In: Hlaváček, I. – Bláhová, M. (eds.): *Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách*. Karolinum. Praha 1993, s. 41–52.
- Jakobson, R.: L'histoire du tchèque et du slovaque littéraires. *Le Monde Slave*, 4, 1937, s. 353–366.
- Jakobson, R. – Halle, M.: The term *Canaan* in medieval Hebrew. In: Rudy, S. (ed.): *Roman Jakobson. Selected Writings VI. Early Slavic Paths and Crossroads. Part Two. Medieval Slavic Studies*. Mouton. Berlin – New York – Amsterdam 1985, s. 858–886.
- Jakobson, R.: Řeč a písemnictví českých židů v době přemyslovské. In: Matějka, L. (ed.): *Kulturní sborník ROK*. Moravian Library. New York 1957, s. 35–46.
- Jakobson, R.: The City of Learning. *American Hebrew*, 5th December 1941, s. 6–7, 13 a 16–17.
- Kaddari, M. Z.: Rashi as Grammarian. In: Skolnik, F. – Berenbaum, M. (eds.): *Encyclopaedia Judaica. Second edition. Volume 17. Ra-Sam*. Macmillan Reference and Keter Publishing House. Detroit – New York – San Francisco – New Haven – Waterville – London 2007, s. 103.
- Kearney, J.: *Rashi – Linguist despite Himself. A Study of the Linguistic Dimension of Rabbi Solomon Yishaqi's Commentary on Deuteronomy*. T & T Clark International. New York – London 2010.
- Kupfer, F. – Lewicki, T.: *Źródła hebrajskie do dziejów Słowian i niektórych innych ludów środkowej i wschodniej Europy*. Zakład imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk. Wrocław – Warszawa 1956.
- Lamprecht, A. – Šlosar, D. – Bauer, J.: *Historická mluvnice češtiny*. SPN. Praha 1986.
- Mareš, F. W.: *An Anthology of Church Slavonic Texts of Western (Czech) Origin*. Wilhelm Fink. München 1979.
- Nechutová, J. – Šlosar, D. – Večerka, R.: *Čítanka ze slovanské jazykovědy v českých zemích I*. UJEP. Brno 1982.
- Patera, A.: Staročeské glossy XIII století v kapitulní knihovně v Olomouci. *Časopis Musea Království českého*, 61, 1887, s. 119–120.
- Pleskalová, J.: Jan Hus a nabodeníčka. In: Čmejrková, S. – Svobodová, I. (eds.): *Oratio et ratio. Sborník k životnímu jubileu Jiřího Krause*. Ústav pro jazyk český AV ČR. Praha 2005, s. 283–287.
- Rieger, P.: לשון כנען = die Sprachen Deutschlands. *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, 80, 1937, s. 299–301.

- Sadek, V.: *Chebská bible – popis, rozbor a text s překladem části dosud nepublikovaného komentáře k haftarot (Genesis)*. FF UK. Praha 1956. Nepublikovaná diplomová práce.
- Sadek, V. – Heřman, J.: České glosy v rukopise Chebské bible. *Minulostí Západočeského kraje*. Krajské nakladatelství. Plzeň 1962, s. 7–15.
- Schaeken, J.: Die tschechisch-kirchenslavischen Patera-Glossen (St. Gregor-Glossen, Prager Glossen). *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 35, 1989, s. 159–191.
- Schenker, A. M.: *The Dawn of Slavic. An Introduction to Slavic Philology*. Yale University Press. New Haven – London 1995.
- Skála, E.: Lexikographie in Böhmen im 14.–19. Jahrhundert. *Germanoslavica. Zeitschrift für germano-slavisches Studien*, 1 (6), 1994, s. 3–10.
- StčS = *Staročeský slovník*. Academia. Praha 1968–2008.
- Šlosar, D. – Pleskalová, J.: Čeština stará raná. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. NLN. Praha 2002, s. 91–94.
- Večerka, R. – Šlosar, D. – Dvořák, J. – Malčík, P.: *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Host. Brno 2009.
- Vintr, J.: *Das Tschechische. Hauptzüge seiner Sprachstruktur in Gegenwart und Geschichte*. 2., erg. Auflage. Otto Sagner. München 2005.
- Vintr, J.: Die tschechisch-kirchenslavischen Glossen des 12. Jahrhunderts in der Bibel Sign. 1190 der Nationalbibliothek in Wien (sog. Jagić-Glossen). *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 32, 1986, s. 77–113.
- Vintr, J.: Glosa ke grafice Jagićových a Paterových glos. In: Čornejová, M. – Rychnovská, L. – Zemanová, J. (eds.): *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902), 23.–25. září 2010*. Host – MU. Brno 2010, s. 43–52.

Problem of the oldest sentence in Czech

The contribution presents several candidates for the oldest Czech sentence. It attempts to challenge the almost universally accepted primacy of the Leitmeritz inscription from the early 13th century by drawing attention to overlooked alternative candidates.

PhDr. Robert Dittmann, Ph.D.
 Ústav českého jazyka a teorie komunikace
 Filozofická fakulta
 Univerzita Karlova
 nám. J. Palacha 2
 11638 Praha 1
 robert.dittmann@ff.cuni.cz

K jednomu funkčnímu aspektu expresivity (na materiálu současné tištěné publicistiky)

Darina Hradilová

Všestrannou a materiálově bohatě podloženou analýzu expresivity publikoval v roce 1961 J. Zima v monografii *Expresivita v současné češtině*. Od té doby byly expresivitě věnovány práce menšího rozsahu, charakteru článků či dílčích studií v obecněji orientovaných kompendiích,¹ které základní Zimovy teze přejímají. Soudíme, že systémová podstata expresivity, tedy základní principy její formální a sémantické utvářenosti, jak je popsal už J. Zima, zůstávají zachovány i v současné češtině. Domníváme se však, že je třeba věnovat pozornost funkčním aspektům užívání expresiv, na které bychom chtěli v tomto příspěvku poukázat.

Expresivní slova jsou tradičně charakterizována jako výrazy „vyjadřující citový, hodnotící a volní vztah mluvčího ke sdělované skutečnosti“ (Křístek² 2002: 131–132).³ Slovní zásoba disponuje širokým spektrem neexpresivních, tedy neutrálních výrazů, jimiž je možno vyjádřit citovost, evaluativnost či voluntativnost sdělení (srov. Čechová, 1996: 49).⁴ Na blízkost expresivity a evaluativnosti přitom poukazoval už i J. Zima (1961: 31–33). Tak např. celá škála evaluativních adjektiv a adverbů (*výborný – výborně, skvělý – skvěle, dobrý – dobře, špatný – špatně, hrozný – hrozně, strašný – strašně*) vyjadřuje hodnocení, aniž by se jednalo o výrazy vnímané jako expresivní.⁵ Podobný charakter, resp. schopnost

¹ Např. Čechová, M.: *Čeština – řeč a jazyk*; Karlík, P. – Nekula, M. – Rusínová, Z. (eds.): *Příruční mluvnice češtiny*; Čermák, F.: *Lexikon a sémantika* (viz seznam literatury).

² M. Křístek je autorem hesla *Expresivum* v *Encyklopedickém slovníku češtiny* (eds. Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J.).

³ Podobně např. Hauser, P.: *Nauka o slovní zásobě*.

⁴ I v nové slovní zásobě vznikají expresiva, která paralelně s neutrální slovní zásobou označují tytéž skutečnosti: *demáč / demonahrávka; demoška / demonstrace; esemeskáč / esemeskovač; estébák / příslušník Státní bezpečnosti; sluchátka / chrániče uší proti hluku; intoušsky / intelektuálně; klausovatět / chovat se jako prezident Klaus; komplexák / zakomplexovaný člověk; korumpovatel / ten, kdo korumpuje; leboun / skinhead; pohybovadlo / motorové vozidlo, auto* apod. Excerptováno z publikace Martincová, O. a kol.: *Nová slova v češtině. Slovník neologismů 2*.

⁵ Jako expresivní nejsou hodnoceny ani kodifikačními příručkami (srov. např. SSČ).

vyjadřovat emoce a postoje, má i řada substantiv a sloves (*nenávisť, nenávidět, strach, bát se, láska, milovat, spokojenost, radost, radovat se, smutek*), zejména těch, která pojmenovávají emoce⁶ a emoční stavy. Vyjadřování emocí je spojeno s termínem emocionalita (srov. Herrmanns 2002: 356–362), přičemž podstatou emotionality je uložení emocionálních obsahů v nociónálním segmentu lexikálního významu.⁷ Není-li vyjadřování pocitů a postojů vlastní pouze expresivům, soudíme, že nelze na této bázi zakládat jejich samotnou podstatu.

Fr. Čermák pak konstatuje, že expresivitu nelze odvozovat pouze z významu, a spatřuje její podstatu v odchylce od většinového úzu a od očekávaného (srov. 2010: 124). Rozlišuje tak expresivitu v rovině systému a v rovině textu, přičemž takto stanovené typy expresivity v zásadě odpovídají typům Zimovým.⁸ Soudíme proto, že je třeba rozlišovat mezi emocionalitou, tedy emocionálním obsahem vyjádřeným neutrální jazykovou formou, a expresivitou, která je vázána na neočekávanou formu, resp. na neočekávané spojení formy a obsahu (srov. Lotko, 1999: 31; Čermák, 2010: 124). Co je však zásadní z hlediska funkčního, je Čermákův obrat od významových struktur ke komunikantům. Odchyłka od očekávaného vychází totiž z očekávání adresáta komunikátu, které producent volbou výrazových prostředků narušuje. Referenčním bodem, od něhož se pak hodnocení expresivity odvíjí, je adresátovo vnímání, samozřejmě utvářené na základě obecného komunikačního úzu. Zde si ovšem klademe zásadní otázku: volí producent komunikátu expresivní výrazivo proto, aby vyjádřil své emoce (má k dispozici i prostředky neutrální, jimiž lze emoce vyjádřit), nebo proto, aby zapůsobil na emoce adresáta, ev. u něj emocionální reakce na sdělení vyvolal? Soudíme, že minimálně v určitých situacích a kontextech je dominantní druhá funkce, tedy emoce vyvolat a jejich prostřednictvím manipulovat s adresátem sdělení.

K výše uvedenému tvrzení nás vede pozorování, jak je nakládáno s emocionalitou a expresivitou v současných publicistických textech. Systematicky jsme analyzovali texty uveřejňované v období od dubna do října 2011 v Lidových novinách a v Hospodářských novinách⁹. Jako expresivní jsme přitom v souladu s Čermákovým pojetím (srov. výše) hodnotili ty výrazy, které představovaly

⁶ Současná psychologie rozlišuje šest základních emocí: radost, láska, spokojenost, smutek, nenávisť a strach (srov. např. Švancara, 2003).

⁷ Podobně strukturu lexikálního významu koncipují Ch. Römer a B. Matzke (2005).

⁸ Expresivita systémová syntagmatická koreluje s expresivitou inherentní, systémová paradigmatická s adherentní a expresivita textová s kontextovou, ovšem v posledním případě je korelace nejméně zřetelná.

⁹ Analyzovány byly texty uveřejněné v hlavních sešitech obou deníků, na listech označených *Z domova*, resp. *Domov*. Jsme si vědomi rozdílu mezi texty zpravodajskými a publicistickými a tuto práci zakládáme na textech publicistických, tedy na komentářích, analýzách a rozhovorech.

odchylku od očekávání: očekávaný stav pro nás představoval ideální konstrukt¹⁰ publicistického stylu definovaný v nejobecnější rovině užitím spisovné¹¹ češtiny. Jako realizaci expresivity jsme vnímali užití prostředků hovorového, resp. mluveného jazyka, prostředků typických pro jiné styly (zejména odborných termínů), dále prostředků aktualizacích a výrazů neologického, příp. archaického charakteru.

Z hlediska četnosti představovala nejsilněji zastoupenou skupinu aktualizovaná pojmenování, což bylo v kontextu publicistického stylu očekávané. Expresivita zde byla realizována v rovině textové a vyplývala z neobvyklého spojení jednotlivých prvků pojmenování (*klišťata hrozí, nalít peníze, odstříhnout od dotací, peníze utíkají, ping-pong mezi soudy a policií, požít peníze, vykryt připomínky, vyzobávat vědce, zadělat na problém, zakázky šité na míru, zbraně pospávají*).¹² Z hlediska funkčního je pro tato pojmenování signifikantní, že jejich prioritou není prosté sdělování věcného obsahu, ale prostřednictvím neobvyklé formy navození emocí a vzbuzení zájmu o následující obsah. S tím pak úzce souvisí i pozice těchto pojmenování v textu, nebo přesněji vůči textu. Expresivní aktualizovaná pojmenování se uplatňovala v titulcích a nadpisech, a to zejména v Lidových novinách.

Expresivní charakter vykazovaly neologismy, které jsme ve sledovaných textech zaznamenali. Tak např. *deabilizace* (HN 22. 4.) je slovem, které je odvozeno od názvu firmy ABL a svou strukturou odkazuje k podobně tvořeným slovům (*humanizace, privatizace*), jejichž význam je negován prefixem *de-*. Neobvyklost slova spočívá v tom, že slova tvořená podle stejného slovotvorného modelu mají v základu adjektivum a označují proces stávání se nějakým, resp. s prefixem *de-* proces ztráty určité vlastnosti, zde ovšem základové pojmenování vlastnost nevyjadřuje. Podobně sloveso *odněmcovat* (HN 26. 4.) má v zásadě pravidelnou slovotvornou strukturu, tedy slovotvorný základ modifikovaný prefixem *od-*, zdrojem expresivity je zde ale jeho spojení se slovotvorným základem odkazujícím k vlastnímu jménu.¹³ Ironický charakter má slovo *pravdoláska* (HN 1. 4.), motivované heslem „pravda a láska zvítězí nad lží a nenávistí“, a od něho derivované adjektivum *pravdoláskařský*.¹⁴ Podobně trivializující ráz mají výrazy *věčka*

¹⁰ Tento konstrukt vymezujeme pouze v nejobecnějších rysech, protože si uvědomujeme, že publicistický styl je realizován celou řadou stylových útvarů, které se od sebe v různých parametrech odlišují.

¹¹ Tedy kodifikovaných lexikálních jednotek.

¹² Vše excerpováno z HN, duben 2011. Ani zde, ani dále neuvádíme excerpovaný materiál v úplném výčtu, vybíráme pouze ilustrativní příklady.

¹³ Míněno je jméno tehdejšího ministra Igora Němce.

¹⁴ Zachyceno v dehonestujícím spojení *pravdoláskařská partička*.

a *věčkařský*¹⁵ (oba HN 4. 4.; 7. 4.; 19. 4.; 22. 4. i dále), motivované názvem politické strany Věci veřejné. I přes rys určité familárnosti bylo možno uvedená pojmenování hodnotit jako jazykově perspektivní:¹⁶ byla utvořena podle produktivních slovo-tvorných modelů a vyhovovala obecné tendenci k jazykové ekonomii. Mezi doloženými neologismy byla hojně zastoupena pojmenování vytvořená kompozicí, např. *bezzásahový* (HN 10. 8.), *e-neschopenka* (LN 1. 9.), ovšem expresivní charakter (ironizující, lehce dehonestující) vykazuje podle našeho názoru výraz *miniministerstvo* (HN 27. 4.), a to jak svým významem, který odkazuje nejen k malé velikosti, ale především k malé důležitosti, tak hláskovou skladbou, která opakováním hláskových segmentů signalizuje expresivitu.¹⁷

Vzhledem k psanému charakteru sledovaných komunikátů jsme jako expresivní, tedy odlišující se od očekávání, hodnotili užití prostředků mluveného jazyka. V souladu s obecně přijímanými názory (srov. Čechová, 1996: 42) jsme jako primárně hovorové hodnotili univerbismy, např. *igelitka* (LN 6. 8.), *interna* (HN 7. 6.), *kreditka* (LN 20. 5.), *kriminálka* (HN 21. 4.), *saniták* (HN 14. 4.), ježichž užití v psaném textu jsme posuzovali jako expresivní. Podobně se v psaných textech vyskytla některá další slova, podle SSČ patřící k hovorové vrstvě slovní zásoby. Typicky hovorovým prostředkem byly výrazy *fakt* (LN 1. 4., HN 8. 4.) a *holt* (HN 29. 4., LN 5. 9.). *Fakt* figurovalo ve dvou funkčně odlišných pozicích, a to jako modální částice s významem „opravdu, skutečně“, nebo jako příslovce vyjadřující míru (ve spojeních *fakt hustý*, *fakt dobrý*, *fakt blbý* apod.).¹⁸ Pro obě pozice pak bylo typické, že si autoři textů uvědomovali jejich vázanost na mluvený jazyk, protože se vyskytovaly výhradně v přímé řeči, tedy v psaném záznamu mluveného jazyka. O daném způsobu využití svědčí i podobné doklady v SYN2009pub.¹⁹ Oproti tomu částice *holt* se vyskytuje i v komunikátech primárně psaných, ačkoli se jedná o výraz substandardní.²⁰ Naše pozorování pak potvrzují

¹⁵ Doloženo také substantivum *věčkař* (= člen či sympatizant dané politické strany). Samo substantivum *věčkař* však vykazuje silnou homonymii – srov. *věčkař*: skokan na lyžích skákající s lyžemi roztaženými do tvaru písmene V (O. Martincová, 1998) nebo majitel rozkládacího mobilního telefonu (SYN2009pub).

¹⁶ V souvislosti se společensko-politickým vývojem však můžeme konstatovat, že v dlouhodobém horizontu budou uvedené výrazy hodnoceny spíše jako slova etapová.

¹⁷ Podobně tvořené výrazy *superúřad* (HN 1. 4.), *superkarta* (HN 15. 4.) a *megazakázka* (LN 15. 6.) vnímáme v kontextu vývoje současné slovní zásoby za spíše neutrální (srov. Mitter, 2008).

¹⁸ Srov. ČNK.

¹⁹ „Není vám to fakt blbý?“ – podobně další 4 záznamy.

²⁰ PSJČ jej charakterizuje jako lidové, SSJČ jako obecné; oba slovníky poukazují na variantnost s *halt*.

doklady v databázi Neomat,²¹ kde jsou též zachyceny výskyty sledovaného výrazu mimo záznam mluveného projevu.

Hovorovou vrstvu slovní zásoby reprezentovaly dále výrazy *šlamastika* (HN 6. 4.) a *klikyhák* (HN 19. 4.). První z uvedených je slovníky hodnocen jako obecný,²² resp. hovorový,²³ vždy však jako expresivní. Negativní expresivita druhého je umocněna adjektivy, s nimiž je spojován, např. *nesmyslný*, *debilní*, *hulvátský*, *nečitelný*²⁴ apod. Podobného charakteru je výraz *kafemlejek*, slovníky charakterizovaný jako familiární či obecný.²⁵ Zajímavá je významová struktura sledovaného lexému: k původnímu pojmenování mlýnku na kávu se připojilo přenesené pojmenování pohybu rukou, resp. prstů,²⁶ stejně tak přenesené pojmenování malé lokomotivy či auta;²⁷ aktuálně je užíváno jako ironické označení mechanismu přerozdělování finančních prostředků ve vědě a výzkumu. Jako obecný a vulgární je slovníky hodnocen výraz *gauner* (HN 29. 4.).

S efektem neočekávaného jsou spojena cizí, v češtině neobvyklá slova; ve sledovaném období bylo zachyceno spojení *vor v zákoně* (HN 13. 4.), pocházející z ruštiny. Uvedená lexikální jednotka nemá v češtině adekvátní ekvivalent, její význam je nutno vyjádřit opisem.²⁸ V této souvislosti tedy soudíme, že ačkoli se jedná o jednotku neočekávanou, nelze ji hodnotit jako expresivní, protože mluvčí nemá jinou možnost náležitého vyjádření. Do jiných souvislostí vstupuje lexém *cash* (HN 4. 4.), který disponuje několika českými ekvivalenty: *hotovost*, *hotové peníze*, resp. jen *peníze*. Užití anglického *cash* tak lze hodnotit i z hlediska stylové kompatibility: lze jej vnímat jako odborný termín.²⁹

S ohledem na stylovou kompatibilitu, resp. nekompatibilitu je možno konstatovat, že nebyly zaznamenány žádné výrazy, které by byly knižní či básnické. Hodnocení odborné terminologie je však s ohledem na intelektualizační a demokratizační tendence poměrně obtížné, a to zejména v oblasti informačních technologií, z níž se výrazy původně terminologického charakteru velmi rychle šíří do běžné slovní zásoby. Poměrně četné byly výrazy z oblasti zdravotnic-

²¹ Přístupná z www.lexiko.ujc.cas.cz.

²² PSJČ

²³ SSJČ

²⁴ Citováno dle SYN2009pub.

²⁵ Srov. PSJČ a SSČ.

²⁶ Srov. Neomat: dělat rukama *kafemlejek* a pomýšlet na Havaj.

²⁷ Srov. PSJČ a ČNK.

²⁸ Srov. ČNK: SYN2009pub. ... *vor v zákoně*. Respektovaný a zkušený zločinec. / Samotné slovo *vor v zákoně* by šlo nejlépe přeložit jako legální zločinec.

²⁹ Tak zejména v terminologických spojeních *cash flow*.

tví, soudíme však, že se jednalo o jednotky, jejichž užití už se neomezuje pouze na odborné texty (*biomedicína, chemoterapie, izotop*).³⁰

Pozorovali jsme odchylky ve funkčním zapojení expresiv do textu podle typu expresivního příznaku. Aktualizovaná pojmenování a okazionální neologismy se vyskytovaly především v titulcích a úvodních pasážích textů. Kontexty a pozice, v nichž jsme zaznamenali expresivní slova v psaných publicistických komunikátech, signalizují, že producenti těchto komunikátů neužívali expresiva jako prostředek vyjádření vlastních emocí, ale vybírali, či dokonce aktivně vytvářeli (aktualizace, neologismy) příznaková pojmenování s cílem zapůsobit na recipienta, resp. čtenáře. Jednalo se o promyšlenou volbu výrazů neobvyklé formy, jíž byly sdělovány relativně běžné, až banální obsahy; nejednalo se tedy o vyjádření pocitů či postojů mluvčího, ale o jeho záměr upoutat pozornost adresáta. Prostředky mluveného jazyka pak byly užívány dvojím způsobem. Lexikální jednotky, které jsou hodnoceny jako hovorové až obecné (srov. výše), a je tedy silněji pocítována jejich odlišnost od prostředků pro psaný jazyk neutrálních, byly opět užívány jako prostředek působení na recipienta. Oproti tomu výrazy méně nápadné, zejména univerbismy dostatečně zažitě v úzu běžné komunikace, se vyskytovaly především v přímé řeči, kde – s ohledem na původně mluvený charakter komunikátu – byla jejich příznakovost silně oslabena. Vzhledem k minimálnímu zastoupení výrazů s příznakem cizosti, můžeme jen stěží vyslovit relevantní závěr; soudíme však, že o příznakovosti lze v této souvislosti uvažovat jen tehdy, má-li „cizí“ výraz adekvátní domácí ekvivalent, který umožňuje mluvčímu volbu mezi neutrálním a příznakovým pojmenováním, recipientovi pak vnímání příznakovosti na pozadí neutrálnosti (jak jsme už psali výše).

Z observace jazykového materiálu tedy vyvozujeme, že základní funkcí expresiv není vyjadřování pocitů a postojů, nýbrž působení na emoce, resp. jejich vyvolání, a ovlivnění postojů recipienta komunikátu. Soudíme, že expresivní výrazové prostředky naplňují spíše apelativní než expresivní funkci jazyka, ostatně na tuto souvislost upozorňoval už K. Bühler (1934: 32). Jejich podstata spočívá v neobvyklém spojení formy a významu, příp. v neobvyklém zapojení určité formy do kontextu, čímž se vydělují z ostatního inventáře výrazových prostředků jako příznakové. Volba těchto výrazových prostředků pak probíhá vědomě³¹ tak, aby tyto neočekávané prvky zapůsobily na recipienta. Vyjadřování pocitů a postojů umožňují emocionální slova, resp. slova s emocionálním významem (srov. Cruse, 1986: 270); emoce tak mohou být vyjadřovány jako vlastní emocionální obsahy formami buď neutrálními, nebo expresivními.

³⁰ Vše excerpováno z HN 21. 4.

³¹ Vědomou, promyšlenou volbou se tak liší např. od bezprostředně užívaných emocionálních citoslovců typu *au!*

Použitá literatura

- BLÁHA, O. (2009). *Funkční stratifikace češtiny*. Olomouc: VUP.
- BÜHLER, K. (1934). *Sprachtheorie. Die Farstellungsfunktion der Sprache*. Jena: Gustav Fischer.
- CRUSE, A. (1986).: *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CRUSE, A., ed. (2002). *Lexikologie. Lexicology*. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- ČECHOVÁ, M. (1996). *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN, 3. vyd.
- ČERMÁK, F. (2010). *Lexikon a sémantika*. Praha: NLN.
- HAUSER, P. (1986). *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- HERRMANN, F. (2002). Aspekte der Emotion. In Cruse, A. (ed.): *Lexikologie. Lexicology*. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- LOTKO, E. (2000). Co odhaluje analýza neologismů v současné češtině. In: *Studia z filologiei slowiańskiej ofiarowane profesor T. Z. Orłoś*. Kraków, s. 137–141.
- MARTINCOVÁ, O. a kol. (1998). *Nová slova v češtině. Slovník neologismů*. Praha: Academia.
- MARTINCOVÁ, O. a kol. (2004). *Nová slova v češtině. Slovník neologismů 2*. Praha: Academia.
- MITTER, P. (2006). *Kompozice v kontextu současné češtiny*. Ústí nad Labem: UJEP.
- MITTER, P. (2003). *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*. Ústí nad Labem: UJEP.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – RUSÍNOVÁ, Z., eds. (1995). *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J., eds. (2002). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN.
- RÖMER, Ch. – MATZKE, B. (2005). *Lexikologie des Deutschen. Eine Einführung*. Tübingen: Günter Narr.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Praha: Academia, 1998.
- ZIMA, J. (1961). *Expresivita slova v současné češtině: studie lexikologická a stylistická*. Praha: ČSAV.

Elektronické prameny

- Český národní korpus – SYN2009pub. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2005. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.
- Elektronická databáze heslářů Ústavu pro jazyk český AV ČR. Dostupná z WWW: www.lexiko.ujc.cas.

Zdroje

Lidové noviny 1. 4. 2011–31. 10. 2011

Hospodářské noviny 1. 4. 2011–31. 10. 2011

**On the functional aspect of expressivity
(with regards to contemporary printed publicistic texts)**

The main function of expressive words is not to express the author's feelings and attitudes, but to influence the recipient's feelings and attitudes. This fact is illustrated in the paper, concerning on the specific character of lexical expressivity in Czech as language that intensively derivates its new word formations.

Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.
Katedra bohemistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Křížkovského 10
77180 Olomouc
darina.hradilova@upol.cz

Publikováno za podpory projektu *Vzdělávací cyklus Moderní mluvnice češtiny pro studenty magisterských a doktorských programů* (ESF, OPVK, reg. č. CZ.1.07/2.2.00/15.0275).

Vidění domova v prózách Jana Čepa

Karel Komárek

Není třeba podrobně dokládat, že krajina v prózách Jana Čepa je víc než pouhá kulisa, ve které se odehrávají příběhy lidí, a že je naopak významným obsahovým prvkem, který autorovi přímo slouží k vyjádření ústředních myšlenek. Bylo mnohokrát konstatováno, že rodný kraj nebo obecněji řečeno domov je v Čepových textech obrazem duchovního dějiště lidského života: aktéři jeho próz opouštějí rodné prostředí, v důsledku toho ztrácejí vnitřní rovnováhu a pak se ji pokoušejí nalézt návratem do krajiny dětství; to je paralela k spirituálnímu výkladu údělu člověka, který byl vyhnán z ráje a v těžkostech pozemského života touží po ztracené blaženosti. Zkusíme nyní blíže prozkoumat, jaké je tedy zobrazení krajiny, která má v Čepových prózách takto zaměřenou funkci. Můžeme tím přispět nejenom k celkovému výkladu jeho díla, ale také k odpovědi na obecnější otázky, jaký je vztah reálné krajiny a jejího literárního obrazu, jak jedno ovlivňuje a utváří druhé a jakými způsoby se tento poměr projevuje. Stačíme ovšem probrat jenom některé dílčí otázky, mj. dynamické zobrazení statické krajiny a využití kontrastu roviny a pahorkatiny.

Většina Čepových povídek a novel i jediný román se odehrává v krajině, jejímž reálným vzorem byl jistě hanácký venkov, konkrétně spisovatelovy rodné Myslechovice u Litovle a blízké okolí. Tato přesná lokalizace se dá určit spíš nepřímou, protože autor změnil místní jména svého rodiště i nejbližších obcí; ale ponechal skutečná pojmenování vzdálenějších vesnic (Luká, Savín, Slavětín, Slatinice) a vícekrát výslovně uvádí, že na dohled je Olomouc, první vršky Jeseníků a Českomoravské vrchoviny. A hlavně: velmi mnoho míst, jako jsou polní cesty, silnice nebo nápadné stavby, zachytil v prózách tak názorně a věrně, že jejich autentičnost může potvrdit každý, kdo tamtudy projde. Sám Čep ji navíc naznačil v autobiografickém textu *Sestra úzkost* v pasážích, kde vzpomíná na svůj rodný kraj.

Tato podobnost reálné a zobrazené krajiny se dá snadno zjistit a to zjištění by nemělo být samoúčelné. Mělo by nám sloužit k pochopení a vystižení charakteru vyličených míst, charakteru, který pak spoluutváří celkový smysl umělecké výpovědi. Můžeme začít vnějším vzhledem. Haná mezi Olomoucí a Litovlí je rozlehlá rovina. Takový kraj nejspíš není u většiny lidí oblíbený a připadá jim jednotvárný a nepřitažlivý na pohled. Ale z literárních děl známe příklady, kdy plochá nebo i pustá krajina vypadá v uměleckém zobrazení velmi působivě: stačí

uvést Mauriacovy jihofrancouzské Landy nebo Exupéryho africkou poušť. Myslí, že podobný efekt se podařil také Čepovi. Tím spíš se ovšem nabízí námět k zamyšlení (a zároveň příležitost k obdivu), jak Čep propojil svůj spirituální pohled na člověka s viděním krajiny víceméně nepoetické: Haná přece nesvádí k mystice tolik jako například Vysočina nebo kraj „blouznivců našich hor“. Je to krajina nedivoká, neromantická, bez ohromujících přírodních krás, a přesto určité vnímavé typy lidí tajemně přitahuje, neodpuzuje, nenudí. Jedno vysvětlení si dovoluji nabídnout. Rovina Hané není bezbřehá; je rámovaná prvním pásmem Jeseníků a Dražanské vrchoviny. A zároveň je dosti rozlehlá na to, aby poskytla velký rozhled; ten v kopcovitém či hornatém terénu není všude dostupný. Z roviny se také naskýtá pohled na mnohem širší okruh oblohy. A Čep na více místech svých próz dává najevo, jak ho fascinuje právě tento široký rozhled i vidění modrého nebe, které je u něho příznačným motivem.

Pozorujme na několika ukázkách, jakým způsobem Čep krajinu zachycuje. Není to podrobná realistická krajinomalba, a přitom je to líčení v podstatě věčné, s minimem obrazných vyjádření. Všimněme si, jak v povídce *Příbuzenstvo* vnímá krajinu Hané profesor litovelského gymnázia, který se sem přistěhoval z Čech:

Nachodil se od té doby po ní cestou mezi Sedmimostí a Přísenicemi a přestal už takřka vidět, kudy chodí. Bylo třeba dnešního krásného dne, aby si zase všiml nenápadných rysů tohoto kraje, bílého pásu silnice v měkké vlně polí, rozlévající se k jihu a lemované na západě nízkými kopečky, posledními výběžky Českomoravské vysočiny. Kolem dokola rovina posetá vesnicemi, ale stačilo se dostat do nepatrné úžlabinky, jejíž svah nebyl odevšad ani patrný, a obzor se člověku zavřel, nebylo vidět nic víc než kruhovou čáru rozdělující modrý prostor nahoře a hnědý prostor dole.

Sedmimostí je, jak známo, Čepova obvyklá přezdívka pro město Litovel, *Přísenice* jsou jeho rodné Myslechovice. Ozvláštnění krajinného výjevu spočívá spíš ve vyvolání nálady, nebo – opačně viděno – v zachycení dojmu pozorující postavy. Krajina ale není zobrazena jenom jako statická; někdy se ve fantazii vnímatele přímo dává do pohybu:

Karel Hejda zůstal sedět u lesa a hleděl do kraje, který byl rozložen před ním až dolů k řece a dál za nimi až k Jeseníkům. Protínaly jej bílé stuhy silnic, značené řadami stromů, a vesnice v něm seděly v nestejných vzdálenostech jedna od druhé, zabořené v zahradách jako vejce v ošatce vystlané perím. Sedmimostí odtud bylo vidět jako na dlani, úhledné městečko s pozadím širokého pásu lesa a modré hradby hor. Kus dál k severu rýsovaly se dnes zřetelně věže uničovské a na druhé straně, k jihozápadu, čněla z modravého oparu olomoucká katedrála. Pole ležela před

profesorem Hejdou zpočátku klidně, v širokých hnědých plochách, ale pozvolna se dávala v pohyb ve směru svých brázd, vzdouvala se, sunula se dolů k jihu. On seděl na jejich okraji jako na břehu moře, trochu jako zbloudilý poutník a trochu jako vladař, kterého poslouchají živly. /.../

Karel Hejda znal tyhle chvíle, ten podivný pocit, že na každém místě, v každém okamžiku probíhá dvojí rovnoběžný děj a známé věci se lehounce zachvívají dotykem neviditelného průvanu. I tento kraj, na první pohled střízlivý a plochý, je zbrázděn výmoly tajemného příboje a jeho obyvatelé jsou krutě otloukáni jeho nárazy.

Toto vlnění zemského povrchu má ovšem významotvornou funkci, která je v textu docela zřetelná: krajina zahrnuje i lidské osudy, které se tam odehrávají. Je představena jako dynamická a produchovnělá, poznamenaná i řádem věcí neviditelných, jak to odpovídá Čepovu (a vůbec křesťanskému) chápání skutečnosti.

Haná je několikrát zachycena také v kontrastu ke kopcovitému terénu sousedící pahorkatiny. Následující pasáž z novely *Jakub Kratochvíl* vyznívá jako patriotická obhajoba roviny, možná záměrně namířená proti převládajícímu obecnému vkusu:

„To má po tobě,“ vyčítal starý Matěj ženě, která pocházela z jedné dědiny za prvními vršky. Pořádný sedlák z roviny nepochopí, co je na tom lezení z kopce do kopce, na těch rozčepeřených chalupách s probořenými vrátky.

Jděte mi s takovou horáckou dědinou! Jedno stavení sem, druhé tam, cesty sám výmol a sráz, kdepak na ně s fůrou obilí, až praští nápravy! Že tam mají kvítka za okny a potok za zahradou a za potokem les, to je řečí! Kvítka může mít u nás také, kdo chce, okolo rybníčku na návsi rostou vrby, a vyjde-li člověk za humna, vidí klasy a zase klasy, jako rozlité moře, cesty jsou zarostlé trávou a na křižovatkách stojí boží muka a Pannou Marií a se svatým Floriánem. A když zaduje do obilí vítr a přinese vůni zrajícího zrní, nebo když vyhrnuje pluh hlubokou černou hlínu, zatímco se třpytí v slunci vlákna babího léta, to stojí za víc než ta horácká krása!

To ale mluví postava, místní rodák, sedlák spokojený s nenazdobenou jednoduchostí, autorem mírně ironizovaný. Můžeme předpokládat, že Čepovo estetické vidění zdejšího kraje bylo více diferencované. Naznačuje to třeba výjev, kdy malý Jakub Kratochvíl jde s matkou navštívit příbuzné do vzdálenější dědiny za prvními vršky:

Jednou ráno se vypravila matka s Jakubem „do hor“ k strýci Tobiašovi. /.../

Obešli dědinu, minuli pastoušku s pavláčkou a se zápachem staroby a stoupa-li do prvního pahrbku. V stráni stála osamělá borovice s mariánským obrázkem, a když se odtamtud ohlédli, viděli dole Lípov s kaplí uprostřed a na konci řadu

lip za jejich zahradou. Dál byla rovina a na ní sem tam ves v malé prohlubince a v chumáči stromů. Vlevo se bělal vrahovický zámček se čtyřmi výstupky v rozích a vzadu trčely z mlhy věže městečka Sedmimostí. Na obzoru se slabě promodrával obrys Jeseníků, které dnes dosahovaly až do nebe.

Když prošli lesem, byli v první horácké vsi. Nebylo už odtamtud vidět tak daleko, všude samá stráž a Jehličnatý lesík a na lukách vytékala ze země voda. Jakubovi se zdálo, že už je tam jiný vzduch, a líbilo se mu tam víc než v Lípově.

Jakub Kratochvíl je v podstatě spisovatelova autostylizace, a můžeme odhadnout, že i v tomto hodnocení prostředí mluví za autora, že se tu vyjadřuje Čepův skutečný dojem z dětství.

O několik stránek dál chlapec označí toto až čarovné místo jako „divný kraj strýce Tobiáše“. Čepovy rodné Myslechovice tu mají jméno *Lípov*; *Vrahovice* – soudě podle zámku se čtyřmi věžičkami – označují skutečnou obec Chudobín, a rodná ves jeho matky (Kluzov) opravdu leží tím směrem, jak se v textu popisuje. Ale to jsou vnější realie; kromě toho je tu naznačen také rozdíl dvou duchovních světů, i když v nutném zjednodušení: úrodné roviny, už skoro beze zbytku obdělávané a tíhnoucí k pozemskému pólu (symbolicky směrem níž), a chudšího kraje s původními krásami přírody, příznačně povýšeného do kopců. V další části textu bychom našli ještě jasnější náznaky tohoto rozdílu.

Čep tedy hanáckou rovinu originálně zobrazil a opíral se přitom o fascinující dojmy z ní, ale nebyl jejím patriotickým opěvovatelem. Můžeme si to potvrdit i z textů, které se odehrávají v jiných krajích. Připomeňme např. jeho známou oslavu krajiny z novely *Děravý plášť*:

Ubohá krajina, plná ran a prašiviny, která je mi dána za obzor! Miluji ji přese všechno, miluji sežehlý drn a zakrslé smrčky na svahu pod svými okny, miluji suché cesty, zabořené trochu pod povrch země, poněvadž jsou do nich vtlačeny šlépěje lidských nohou, ubohých lidských nohou, které šly za prací bez radosti, za zábavou, na jejímž dně je nuda a znechucení, které šly nevědouce kam. Miluji tento kus světa, staré selské chalupy pokryté sedlinou času a obklíčené ze všech stran zmateným stádem nových vilových čtvrtí, plných ošklivosti, páchnoucích syrovinou a smutkem vypovězených duší. Miluji tento kraj, zbrázděný lidskými osudy jako kterýkoliv jiný, domov nesčíslných mrtvých, kteří jsou k němu připoutáni, vyplňující jej ode dna až po okraj svými práchnivějícími kostmi. Miluji jej, své vyhnanství, dno příštích oceánů, místo bolesti a zhouby.

Toto vyznání lásky zase pronáší postava, ve které tušíme Čepův autoportrét, ale není adresováno autorově rodné Hané. Hlavní aktér *Děravého pláště* se právě pohybuje v kopcovitém terénu jižně pod Prahou, v romantickém okolí Vltavy. Čep bydlel od konce 20. let v Modřanech a tady našel inspiraci k dějišti *Děravého*

pláště. Podobnou zálibu v krajině kolem Vltavy vyjádřil v novele *Zápisky Jiljího Klenu* z knihy *Modrá a zlatá*; její předlohou byla ještě jižněji ležící obec Slapy, kde Čep pobýval víckrát během 30. let u Emanuela Frynty.

Věcné zobrazení konkrétní krajiny jako podklad pro vyjádření metafyzické dimenze světa a života: takto s určitým paradoxem můžeme charakterizovat pasáže líčící krajinu v prózách Jana Čepa. A vracíme se k otázce, která se u tématu krajiny v literárním díle stále nabízí: jaký je poměr reálné a zobrazené krajiny? Může existovat (nebo mohlo vzniknout) jedno bez druhého? V Čepových dílech můžeme snadno doložit, že skoro každý výjev krajiny má skutečnou předlohu a že obraz se shoduje se svým vzorem v mnoha výslovně vyjádřených detailech. Ale co z toho plyne pro smysl výpovědi? Svého času na tuto otázku odpověděl také sám Čep (cituji jeho esej z roku 1932):

Umístí-li básník postavy svého díla do určitého kraje (existují v literatuře zcela vymyšlené krajiny?), znamená to, že jej pro naši obraznost zalidnil navždycky. Naskytne-li se nám, že jdeme po týchž cestách, po kterých vodil autor své postavy, hledáme tam bezděky jejich stopy, vidíme onen kout země závojem emocí, které jsme prožívali při čtení básníkova příběhu. Co na tom, když třeba dodatečně zjistíme, že to vlastně bylo jinak? Skutečnost skutečná nezmůže v naší obraznosti nic proti skutečnosti, kterou stvořil básník, dodav dějům útržkovitým a nedožitým smysl a melodii.

Čepova odpověď bere ohled na oba póly problému: na jedné straně vyjadřuje pochybnost o naprosté nezávislosti obrazu na realitě, na druhé straně klade skutečnost stvořenou básníkem do jisté míry nad skutečnost hmatatelnou. Jeho úvahu o vztahu reálné a fiktivní krajiny můžeme dále rozvinout na základě podobnosti s výtvarným uměním. Literární zobrazení krajiny není její fotografie. Je tu spíš analogie se situací, kdy umělec maluje fiktivní postavu, ale obličej vypracuje podle živého modelu; a v Čepových prózách máme často dojem, jako by krajina autorovi stála modelem. Pokud jde o podobnost krajiny skutečné a literární, budou tu vždy optimisté i pesimisté v chápání této otázky. Podle mého názoru není správné ani prosté ztotožnění vzoru a obrazu, ale ani jejich radikální odtržení a ignorance vzájemných souvislostí. A Čepovo dílo, myslím, poskytuje důvody k tomuto postoji.

Literatura

- ČEP, Jan (1991). *Dvojí domov*. Praha: Vyšehrad. K vydání připravili Mojmir Trávníček a Bedřich Fučík.
- ČEP, Jan (1999). *Polní tráva*. Praha: Vyšehrad. K vydání připravili Bedřich Fučík a Mojmir Trávníček.
- ČEP, Jan (1998). *Poutník na zemi*. Brno: Proglas.
- ČEP, Jan (1993). *V kraji Kašpara z hor*. In Čep, Jan. *Rozptýlené paprsky*. Praha: Vyšehrad. S. 280–281. K vydání připravili Bedřich Fučík a Mojmir Trávníček.
- FUČÍK, Bedřich (1991). *Básník dvojího domova*. In Čep, Jan. *Dvojí domov*. Praha: Vyšehrad. S. 336–342. K vydání připravili Mojmir Trávníček a Bedřich Fučík.
- KOMÁREK, Karel (2004). *Vlastní jména v textech Jana Čepa*. In *Studia Moravica I. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis*. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 59–62.
- TRÁVNÍČEK, Mojmir (1996). *Pouť a vyhnanství. Život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas.

Countryside in Jan Čep's Works

In the prose writings by Czech writer Jan Čep (1902–1974), the countryside is a significant content component which serves the author to express the central ideas. The source for Čep's depiction of countryside is his native countryside in Middle Moravia. Čep depicts the countryside realistically, in an objective way at first sight, yet at the same time he expresses the metaphysical dimension of the world and life.

doc. PhDr. Karel Komárek, Ph.D.
Katedra bohemistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Křížkovského 10
77180 Olomouc
karel.komarek@upol.cz

IN MEMORIAM
prof. E. LOTKA
(1932–2011)

Edvard Lotko¹

Mirek Čejka

Kladu si otázku: Je vůbec možné, aby jeden člověk řekl něco netriviálního o druhém člověku? Jistou odpověď nemám, ale přece jen si myslím a doufám, že jsou dvě oblasti, na něž se můžeme obrátit, chceme-li se o to pokusit. Předně je to aktuálně sdílená osobní zkušenost. Za druhé je to možnost poznat tu část duševního vlastnictví, kterou nám dá ten druhý k dispozici v nějaké objektivizované podobě. Mám to štěstí, že mohu vzhledem k našemu jubilantovi čerpat z obojího zdroje.

Nejdříve tedy osobní zdroj. S Edvardem Lotkem jsme vstoupili do lingvistiky prakticky zároveň a ve stejném oboru – dialektologii. (Podle vlastní zkušenosti tento obor považuji pro mladé adepty za nejlepší vstupní bránu do jazykovědy, protože práce v poli je ta nejpřímější metoda, jak si čichnout k jazykové realitě, než začneme teoretizovat.) Tedy díky této časové shodě jsme se my dva seznámili už v polovině padesátých let, kdy Lotkovi už vyšly v Olomouci první dialektologické příspěvky a kdy já jsem na Palackého univerzitě pomáhal u Běliče mapovat východomoravský materiál. Lotkova nářeční oblast byla více na sever, v jeho rodném kraji mezi Ostravicí a Olší. Je to terén, o jehož jazykovém charakteru se vedly žhavé diskuse mezi polskými a českými lingvisty – našimi učiteli. Lotko se na doménu dialektologie soustředil více než já a také v ní víc udělal: pracoval jako syntakticky orientovaný dialektolog západotěšínských nářečí intenzivně až do konce šedesátých let. Nejvýznamnější výsledky zveřejnil v monografii *Funkcje syntaktyczne bezokolicznika w gwarach zachodniocieszyńskich* (Kraków 1964).

Tehdy se už Lotko zaměřoval i na obecnější lingvistické otázky, speciálně na negaci. Svědectvím je druhá jeho monografie *Lexikální negace v současné češtině* (Praha 1973). O ní bych jen řekl, že bych byl šťastný, kdybych ji byl napsal sám. Mám tu knížku velice rád a často se k ní vracím. Koneckonců byla to ona, která mne pobídla, abych se později více zabýval tematikou záporu. V době, kdy vyšla, jsme se vlastně teprve s Edvardem stali přáteli, a to zcela mimořádnou shodou okolností, která nás přivedla k společnému dílu, obecně lingvisticky pojatém skriptu *Jazyk a jazykověda* (1974). Byli jsme tehdy ve věku, kdy je člověk

¹ Příspěvek původně zazněl jako laudatio na oslavě 70. narozenin prof. E. Lotka v r. 2002 – výstižnost, s níž tento příspěvek podává Lotkův vědecký i lidský profil, nás vedla k tomu, abychom jej zařadili (se svolením autora) i sem, na úvod této série článků in memoriam prof. E. Lotka.

schopen i ochoten dělat nejrůznější pošetilosti, a také jsme je dělali, avšak jak skutek svědčí, naše skripta pošetilství nebyla, ačkoli práce kladla na nás začátečníky v obecné lingvistice značně vysoké nároky. Skripta byla ve své době velmi oblíbená a naše jména se tehdy vyslovovala jedním dechem. Pro mne ta společná práce byla příjemným objevem: poprvé (a vlastně možná i naposled) jsem zažil, co je to radostná a dělná spolupráce s někým blízkým. Byla to hlavně zásluha Edvardova, a to díky jeho mimořádné schopnosti naslouchat druhému, díky jeho velkému vzdělání, rozvážnosti a toleranci. Těšil jsem se vždycky na naše klidné olomoucké rozhovory u čaje a Edovy dýmky, a nejen o lingvistických věcech, a upřímně lituji, že už nepokračuji.

A teď k tomu druhému zdroji. Lotkova bibliografie čítá půl druhé stovky položek. Přes tento rozsah se dá celkem jasně přehlédnout, neboť má zřetelné tematické vrcholy a svou vnitřní logiku. Její páteří je porovnávací problematika česko-polská, k níž vlastně patří svou povahou už i zmíněné studie o východolašských a západotěšínských přechodových nářečích česko-polského typu, a na druhé straně časové osy ovšem i jubilantova přednáška, kterou za chvíli uslyšíme. Tato komparatistická dimenze, obohacená ještě o pozorování dalších mezislovanských vztahů, je u Lotka prominentní zvláště od poloviny sedmdesátých let. A odtud vede zcela přirozeně cesta k typologii, jež je v centru jeho pozornosti hlavně na přelomu let sedmdesátých a osmdesátých – poučí nás o tom např. soubor statí *Synchronní konfrontace češtiny a polštiny* (Olomouc 1997) – ale zůstává tomuto tématu věrný až do dneška, jak vidíme.

Jako odezvu na požadavky veřejnosti týkající se praktických otázek jazykové kultury zpracovával Lotko některé jevy z oblasti rétoriky v tisku a r. 1977 spolu s olomouckými kolegy-spoluautory vtělil své názory do skript *Rétorika. Základy teorie řečnictví* (Zlín). Tento impuls pak rozvíjel a prohluboval dále zejména koncem let osmdesátých a během let devadesátých. Mj. tak vznikly jeho pěkné a nesmírně užitečné knížky *Rétorika v současné praxi* (Ostrava 1986) a *Kapitoly ze současné rétoriky* (Olomouc 1997). Je třeba zvláště ocenit, že Lotko je mimořádně poučen o vývoji světové jazykovědné pragmatiky včetně rétoriky, že se výborně orientuje zejména v nejnovější odborné literatuře polské a ví mnoho i o stavu výzkumných prací a pedagogických aplikací na polských univerzitách. Tak se mu podařilo v souladu s analogickou činností pražských kolegů překročit meze těchto disciplín, jak se u nás nadlouho fixovaly v dřívějších desetiletích.

Náš pohled na dílo prof. Edvarda Lotka by nebyl úplný, kdybychom nezdůraznili aspoň nakonec, že veškerá jeho vědecká práce byla vždycky zhodnocena lidsky i jeho mimořádným pedagogickým talentem, díky němuž se jeho žáci na Palackého univerzitě i na zahraničních universitách, kde působil, mohli těšit

lingvistickému poznání na vysoké odborné úrovni. Dobrý člověk, který vždy stál sám za sebe, vytvořil dobré dílo. Tak bychom mohli shrnout vše předešlé. Nechť je dál rozvíjí a rozmnožuje. Přejme jemu i sobě, ať je mu toho dopřáno.

doc. PhDr. Mirek Čejka
Sundgaullee 58/03
D-79110 Freiburg i. Br.
mirekcejka@yahoo.co.uk

Proslov nad rakví

prof. PhDr. Edvarda Lotka, CSc.

Jiří Fiala

Vážená paní Lotková, vážení pozůstalí, vážení smuteční hosté,

profesor doktor filozofie Edvard Lotko, kandidát filologických věd, již není mezi námi. Jen měsíc a dva dny zbývaly, aby se dožil osmdesátky, životního jubilea, které se spolu s ním připravovali oslavit vedle jeho rodiny a přátel netoliko olomoučtí bohemisté a polonisté. Smrt sice neguje naše předsevzetí, nikoli však to, co zůstává výsledkem vědeckého usilování. Horatiův verš *Non omnis moriar*, Nezemřu celý, lze vztáhnout nejen na umělce, ale i na vědce, filologa nevyjímaje – ostatně filolog má k básníku nejbližší, neboť oba svým způsobem pracují s jazykem. Profesor Lotko navíc patřil k těm lingvistům, kteří díky svému příchodu na svět v bilingvním a do konce 2. světové války trilingvním prostředí slezské obce nesoucí tehdy tři jména – Komorní Lhotka, Ligotka Kameralna a Kameral Elgoth – dokonale ovládají více jazyků a jsou domovem ve více kulturách. Česko-polský či polsko-český bilingvismus profesora Lotka byl tak dokonalý, že by se mohl hlásit k národnosti českopolské či česko-polské, pokud by existence takové národnosti byla uznána.

Dokonalý česko-polský bilingvismus profesora Lotka byl základem jeho lingvistických kompetencí, které ho orientovaly ke komparatistickému studiu češtiny a polštiny a ovšem i k pedagogickému působení nejen na olomoucké bohemistice a polonistice – nejvíce byl spjat se staroslavnou Jagellonskou univerzitou v Krakově, přednášel však na univerzitách v Katovicích, Lublině, Opoli, Poznani, Toruni, Varšavě, Lublani, Záhřebu, Lipsku a Kodani. Jeho filologické zájmy byly mnohostranné, jeden mu však získal mimořádné odborné renomé a byl pro něj jako pro lexikografa zdrojem osobního potěšení, podobného radosti sběratele známek či kaktusů – profesor Lotko s gustem shromažďoval, třídil a komentoval tak zvaná zrádná slova v češtině a polštině, to jest výrazy, které jsou v obou jazycích velmi podobné, nebo dokonce stejné, ale přitom mají jiný význam.

Atribut dokonalý však lze vztáhnout i na jiné stránky osobnosti profesora Lotka. Svou obdivuhodnou kultivovanost vnitřní spojoval totiž s neméně obdivuhodnou kultivovaností vnější, s tím, pro co si čeština, ale jiné jazyky musely

importovat slova francouzská, totiž šarm a nonšalance. Byl perfekcionista, ale v žádném případě pedant. Jeho vytríbená mluva, česká stejně jako polská, a takřka herecký tón hlasu se uplatnily v jeho brilantním pedagogickém působení, najmě v tak klasické filologické disciplíně, jakou je rétorika. Dovedl však též sáhnout po kytarě a zpěvem českým, polským a ruským vnést do společenských akcí katedry bohemistiky, v jejímž čele ve druhé polovině devadesátých let stál, přátelskou atmosféru. Byl zanícený sportovec, zejména skvělý lyžař, bez něhož se nemohli obejít organizátoři univerzitních lyžařských kurzů, a výtečnou fyzickou kondici si dokázal sportem udržet ještě dlouho po své sedmdesátce. Nemohu však opomenout ani jeho dokonalý způsob oblékání a vkus, jenž mu byl v tomto ohledu snad již vrozen – byl to pravý a nenahraditelný arbiter elegantiae Universitatis Palackianae Olomucensis. Budiž též vzdán hold dýmce, potažmo kolekci dýmek profesora Lotka, neboť vůně dýmkového tabáku ohlašovala i za dveřmi jeho pracovny, že je přítomen a vždy ochoten vyjít vstříc svým studentům.

Je truchlivé hovořit o profesoru Lotkovi, lingvisticky řečeno, v čase minulém. Ale zopakujme s Horatiem, že nezemřel celý – zůstává přítomen v paměti své rodiny, svých přátel a spolupracovníků, svých žáků, a v neposlední řadě ve svém vědeckém díle. Cześć Jego pamięci! – Čest jeho památce!

prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc.
Katedra bohemistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Křížkovského 10
77180 Olomouc
jiri.fiala@upol.cz

Učitel a žák, později přátelé

Jiří Damborský

Pár dní před Vánocemi a stejně tak pár dní před osmdesátinami zemřel Edvard Lotko. I když jsem věděl, že prodělává těžké dny v souvislosti s chorobou, netušil jsem, že půjde do věčných lovišť přede mnou. Byl jsem starší od něho, kromě toho jsem věděl, že je skvěle, na rozdíl ode mne, vysportovaný (na lyžích byl jako doma, narodil se v beskydském podhůří, kde stačilo pár kroků, aby sjížděl odvážně z každé stráně dolů, později byl instruktorem vysokoškolských zimních lyžařských kursů), byl cyklistou a se svou ženou objížděl rád „kopečky“ za Olomoucí k nádherné uzavírcce krajiny s charakteristickým kostelem na obzoru, neváhal se pouštět dál směrem na podjesenické Valšovsko, a tam stačilo už jen maličko a překvapil mne s manželkou, odbočiv ke mně na chalupu (přijížděl tam v dobách, kdy už jsem nebyl na Palackého univerzitě).

Na tomto místě jsem přinucen do upřesnění své vzpomínky, navazuji do titulu, vlastně do jeho první půlky – *učitel a žák*. Při vstupu na olomouckou *alma mater* zapsal se mimo jiné na polonistiku (nezanedbáváje přitom bohemistiku a šir slavistiku), v době, kdy jsem tam jako učitel působil, přirozeně na slavistice, hlavně v mluvnické části polštiny. Všiml jsem si ho hned na začátku, upoutalo mne to, jak se pohyboval suverénně ve dvou jazycích, v češtině a polštině, přitom v jejich standardních, nedialektických verzích (to platí zejména pro polštinu). Nevím, zda jsem dost pozorně sledoval jeho vývoj, přitom v době, kdy už jsem na UP nepůsobil. Pokud je mi známo, v povědomí ostatních přednášejících na bohemistice platil za solidního pracovníka, který brzy zapadl do studentského kolektivu, a to trvalo i v dobách již vlastního učitelování. Sledoval jsem ho nejen proto, že byl vlastně mým prvním žákem, nýbrž také proto, že po mém odchodu „zaskočil“ za mne na polonistice a zdárně přispíval k jejímu rozkvětu a trvání. To už probíhalo období, kdy jsme se družili jako kolegové. A doplním hned ještě druhou půlku titulu, kde naše známost přerostla v srdečné přátelství. Ale to nemyslím jen kamarádství prohloubené navíc i společným vojákováním, ve velké míře a hlavně pak společenským setkáváním na plesech, na jmeninách i narozeninách, na pestrém (i bujném) fakultním a olomouckém kulturním a sportovním životě. (Mimochodem musím doplnit první půlku titulu o poznámku, že po otci jsem měl na olomoucké polonistice za žačku jeho dceru.)

Ale vraťme se k univerzitní kariéře. Není divu, že po absolutoriu byl přijat na fakultu a zůstal jí věren až do své smrti. Věděli jsme toho o nás mnohem

víc, což dokládají knížky a separáty s dedikacemi, společné vystupování na kongresech, letních školách a konferencích. O jeho působení na katedře, děkanátě a vůbec na škole zajisté mohou víc povědět ti, kdož s ním byli v každodenním styku. Pěkně se o něm vyjadřoval například František Kopečný. Často jsme se v pozdější setkávali po roce 89 u obhajob, u přijímacích zkoušek k doktorskému programu, často nezávisle na sobě jsme recenzovali vědecké rozpravy (v tom shodou okolností i polské). Mysleli jsme dokonce na vydání dalších prací (vyšla pouze naše skripta o polštině, bohužel nedošlo již k vydání studií o naší překladatelské tradici, což byla jeho iniciativa, přišla pozdě, kdy jsme již nebyli pospolu na fakultě).

prof. PhDr. Jiří Damborský, DrSc.

Přívozká 30
70200 Ostrava

Sluneční brýle a Olza

Rudolf Šrámek

Když jsme s historikem prof. L. Hosákem začali na počátku 60. let pracovat na slovníkovém zpracování místních jmen Moravy a Slezska, zajížděl jsem občas za ním z Brna do Olomouce, abychom společně probrali tu nebo onu otázku související s identifikací, exemplifikací, výkladem jmen, stavbou a obsahem hesla atd. E. Lotka jsem ale poznal už dříve. Seznámil nás vlastně prof. J. Bělič, když jsem mu – snad to bylo v r. 1958 – přivezl z brněnského pracoviště Ústavu pro jazyk český AV ČR svazek nářečních map, které se nedaly vzhledem k tomu, že byly provedeny na pergamenovém papíru, poslat poštou. „Tady máš také Slezana,“ poznamenal prof. Bělič a ukázal na mne. E. Lotko mne pozval k sobě a v hovoru, který se rozvinul při dobrém čaji a v oparu kouře z dýmky, se nenápadně zaselo semínko našeho budoucího přátelství. Bylo to přátelství, které rostlo jaksi tiše a plaše. Vždyť jsme se nepotkávali často, setkání jsme přenechávali spíše náhodám. Ale jeden o druhém dobře věděl, a došlo-li k setkání, nebraly hovory konce.

Bylo potěšení E. Lotka poslouchat. Mluvil, jako ostatně všichni intelektuálové ze Slezska a z velké části Moravy, mluvenou formou spisovného jazyka, o jejíž existenci nejsou mnozí bohemisté ze západní části našeho jazykového území dodnes tak zcela přesvědčeni, a jako příznak svého původu z Těšínska báječným způsobem vplétal do řeči slova a vazby z tamního nářečí. A do toho já s lexikáliemi z nářečí na Hlučínsku. Těšili jsme se ze shod i rozdílů, hledali mnohé další a litovali (téměř při každém setkání, naposledy ještě v březnu 2011), že neexistuje podrobný slovník slezských (lašských) nářečí. Edek – tak jsem ho těšínským krajoým hypokoristikem oslovoval – se vzrušením doplňoval homonymní výrazy z mluvené polštiny a zbystřil, když se narazilo na paralely česko-polsko-německé. Jeho orientace k záležitostem sémantických a v příslušné odborné literatuře byly široké.

Stalo se, že při jedné služební cestě do Krakova jsem si vyšel na procházku do města. Nedaleko Sukienic vidím, že u stánku přeplněného brýlemi stojí Edek. Znalecky se probíral slunečními brýlemi. Byly to typy, které byly módní, ale u nás těžko k sehnání. Vybíral a koupil si ty, které měly masivní tmavohnědou obroučku. A byly hranaté podobně jako ty, v jakých byl na obraze, který tolik let visel v jeho pracovně. Šli jsme pak na *herbatkę* a on, rád, že ty brýle má, mě s udivující šíří znalostí a detailů zasvěcovalo do tajů tradice, výroby, módy, původu

brýlí. Ty jeho byly italské a prý ten tvar nosíval také Mastroianni. Když po mnoha letech na katedře v Olomouci vytahoval ze zásuvky psacího stolu nějaký spis, ukázal mně torzo oněch brýlí a nostalgicky řekl: „Vzpomínáš?“

V polovině 60. let vzbudilo a dodnes budí rozruch přejmenování řeky *Olza* na *Olše*. Stalo se tak bez konzultace s hydronomastikou, tedy naukou o vlastních jménech vodních objektů (pramenů, řek, potoků, jezer, moří atd.). Zvedly se protesty, nesouhlasil i Edek. Nedivil jsem se. Byl z tamního kraje, věděl, že jména důležitých řek jsou starobylá, obvykle už předslovanská, takže *Olza* nemůže znamenat *olše*. Hledal pro svůj správný odhad potvrzení. Seděli jsme nad mapou Slezska a Moravy a studovali polohu, směr toku a jména řek. Edek takto mapu nikdy „nečetl“. Byl nadšen, když zjistil, že jména řek jsou vázána na velmi staré osídlené oblasti a zejména na pradávnou síť komunikací. A přesvědčil se, že *Olza* směřuje Jablunkovským průmyskem do údolí *Kysuce*, která teče do *Váhu* a dále k *Dunaji*. Že na severu ústí *Olza* do *Odry*, kousek od ústí *Opy* (neboli *Opavy*, *Opavice*), a že podél *Odry* se dostaneme do Moravské brány k řece *Moravě* a s ní (spolu s *Bečvou*, *Hanou* a *Dyjí*) do *Dunaje*. A jásal, když se dověděl, že řeku *Olšavu* na Uherskobrodsku zapisuje Kosmas jako *Olzava* a že řeka vede k hraniční cestě v údolí *Vláry* a *Váhu*. Všechno jsou to jména předslovanská. *Olza* je původně *olbga* a znamená „řeka bohatá na vodu“. Jméno je známo z litevštiny, ruštiny aj. Jménem *Olše* jsme neuváženě narušili síť tzv. staroevropských hydronym.

Na jaře 2011 jsme si slibovali, že podobnou cestu podnikneme někdy na mapě našich Beskyd a také jižního Polska. Na toto putování jsme se však už nevydali. Edkovi byla souzena bohužel jiná cesta.

prof. PhDr. Rudolf Šrámek, DrSc.
M. Stejskalové 70
61600 Brno
Rudolf.s@seznam.cz

Profesor Edward Lotko

Janina Labocha

Profesora Edwarda Lotkę wspominam jako mojego starszego Kolegę, od którego wiele się nauczyłam, któremu zawdzięczam zainteresowania polsko-czeskimi badaniami konfrontatywnymi, a także jako Człowieka bardzo mądrego, przyjaznego i skromnego. Z powodów zdrowotnych nie mogłam uczestniczyć w spotkaniu poświęconym Jego pamięci, pragnę zatem teraz napisać parę słów na temat tego, kim był dla mnie Profesor Edward Lotko.

Z pracami Edwarda Lotki zetknęłam się po raz pierwszy wtedy, gdy jeszcze jako asystentka na filologii polskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, a potem już po doktoracie i habilitacji, przygotowywałam artykuły poświęcone polsko-czeskiemu pograniczu językowemu na Śląsku Cieszyńskim. Czytałam prace E. Lotki na temat językowych stosunków polsko-czeskich na tym terenie i jako osoba pochodząca stamtąd zwróciłam uwagę na wnikliwe, spokojne i rzeczowe podejście Profesora do zagadnienia wywołującego w dyskusjach naukowych sporo zamieszania. Postawa Edwarda Lotki wywarła na mnie wrażenie i w swoich kolejnych artykułach, a także w książce *Polsko-czeskie pogranicze na Śląsku Cieszyńskim. Zagadnienia językowe* (Kraków 1997) starałam się, podobnie jak E. Lotko, spokojnie i rzeczowo podchodzić do trudnych nieraz interpretacji wzajemnych polsko-czeskich i czesko-polskich stosunków. Profesorowi zawdzięczam pisemne i ustne recenzje moich prac, które bardzo sobie cenię. Mieliśmy wielokrotnie okazję rozmawiać na tematy naukowe podczas moich pobytów w Ołomuńcu lub Ostrawie przy okazji doktoratów i habilitacji, w których uczestniczyłam jako recenzentka. Podczas pobytów Edwarda Lotki w Krakowie spotykaliśmy się zazwyczaj u naszej wspólnej znajomej, nieżyjącej już znanej polskiej bohemistki Profesor Teresy Orłoś.

Z prac Edwarda Lotki szczególnie mocno wpłynęły na mnie te, w których Profesor omawia problemy konfrontacji dwóch systemów językowych – czeskiego i polskiego. Za bardzo wartościowe należy uznać metodologicznie wyraziste i przekonujące podejście do problemu większej fleksyjności (syntetyczności) języka czeskiego w stosunku do języka polskiego jako przyczyny różnic systemowych obu języków. Różnice te opisuje E. Lotko na poszczególnych płaszczyznach systemu językowego, szczególnie morfologicznym i leksykalnym. Jego książki *Polština a čeština z hlediska typologického* (1981), *Čeština a polština v překladatel-*

ské a tlumočnické praxi (1986), *Zrádná slova v polštině a češtině* (1992), *Synchronní konfrontace češtiny a polštiny. Soubor statí* (1997) weszły na stałe do slawistyki zachodniej.

Oprócz tych bardzo ważnych studiów dla polsko-czeskiej konfrontacji językowej Edward Lotko jest też autorem wielu prac dotyczących języka polskiego, którym doskonale posługiwał się w mowie i piśmie. Spośród licznych artykułów warto wymienić np. *Język polski z typologicznego punktu widzenia* (1979, *Polonica* 5), *Tendencje rozwojowe w morfologii współczesnej polszczyzny* (Ostrava 1983), *Tendencje rozwojowe w składni współczesnej polszczyzny literackiej* (Ostrava 1984), *Tendencje rozwojowe w słownictwie współczesnej polszczyzny literackiej* (Ostrava 1984).

Prace dotyczące gwary zachodniocieszyńskiej wnoszą ważny wkład do polskiej dialektologii, a równocześnie, jak wspomniałam wyżej, wyjaśniają wiele zagadnień z polsko-czeskiego pogranicza językowego. Warto tu przypomnieć tytuł książki *Funkcje syntaktyczne bezokolicznika w gwarach zachodniocieszyńskich* (1964), a także artykuły *W sprawie gwar mieszanych i przejściowych* (1959, *Język Polski*), *K problematice česko-polského jazykového pomezí* (1963, *Slezský sborník*), *Czesko-polskie pogranicze językowe: sytuacja językowa na Zaolziu* (1993).

Profesor Edward Lotko, wybitny czeski bohemista i slawista jest w środowisku polskich językoznawców wysoko ceniony również jako polonista, który wniósł wielki wkład w językoznawstwo typologiczne, porównawcze oraz w badania dialektologiczne. Cieszę się, że miałam zaszczyt poznać Profesora osobiście i być przez Niego zaliczana do grona przyjaciół.

Prof. dr hab. Janina Labocha
Katedra Współczesnego Języka Polskiego
Wydział Polonistyki
Uniwersytet Jagielloński
Gołębia 20
31-007 Kraków
janina.labocha@uj.edu.pl

Jak jsem znala Edu Lotka

Helena Flidrová

Snad každý, kdo ztratil blízkého člověka, kolegu nebo přítele, s nímž nebyl v každodenním styku, si nejprve vybavuje, kdy se s ním viděl naposledy, o čem spolu hovořili atp., teprve pak postupně přicházejí vzpomínky na další společné zážitky. Já jsem se rozhodla v tomto příspěvku přiblížit některé momenty mých odborných i přátelských kontaktů s Edou Lotkem od jejich počátku.

Edu Lotka jsem blíže poznala v září r. 1971 na mezinárodním syntaktickém sympoziu pořádaném na FF UJEP v Brně na téma „Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích“. Z olomoucké filozofické fakulty tam tehdy s referáty jeli bohemisté J. Bartošek a E. Lotko a rusisté R. Zimek a já (ještě jako H. Svobodová). Vystoupení E. Lotka mě již tenkrát upoutalo přesným a logickým myšlením. Ve svém diskusním příspěvku „Kondenzáty modálních konstrukcí“¹ pregnantně vyjádřil, že ze studia větné modality nelze vyloučit ani adjektiva na *-(i)telný*, vyjadřující možnost/nemožnost nějaké činnosti nebo schopnost/neschopnost dosáhnout určitého cíle. Lze je totiž považovat za syntaktické kondenzáty slovesných vazeb modálních. Např. větu *Žil v nesnesitelných podmínkách* lze chápat jako výsledek transformace vět *Žil v podmínkách, které se nedají snést / které nelze snést / které není možno snést*. Zdůraznil přitom, že četnost syntaktických kondenzátů vzrůstá při zvyšující se intelektualizaci jazyka, proto zkoumaná adjektiva patří k typickým prostředkům spisovného jazyka. Současně upozornil, že frekvence těchto adjektiv v záporné podobě mnohdy výrazně převyšuje jejich frekvenci v kladu, což souvisí s jejich modálním charakterem. V závěru pak konstatoval, že „na pozadí toho, co možné je, zdůrazňujeme především to, co možné není. Vyjadřujeme se tedy příznakově.“² Zde již byl počátek jeho pozdějšího odborného zájmu jak o lexikální negaci v současné češtině, tak také o negaci větnou i členskou v polštině i češtině z hlediska typologického.

Vždy jsem si vysoce vážila jeho cenných prací, a proto mi bylo ctí, když mi po několika letech nabídl spolupráci na článku „O některých aspektech typologického zkoumání slovanských jazyků“,³ spoluautorkou byla ještě H. Bauerová.

Eda Lotko mi však byl také spolehlivým přítelem. Mohla jsem s ním nejen sdílet jeho rodinné radosti i starosti, ještě ze studií znám totiž i jeho ženu Janu,

¹ *Otázky slovanské syntaxe III*. Brno: UJEP, 1973, s. 383–384.

² O. c., s. 384.

³ *Slavica Slovaca*. 1977, roč. 12, č. 1, s. 3–7.

ale také se s ním o čemkoliv pobavit, postěžovat si atp., ale hlavně jsem se na něj mohla kdykoliv obrátit o radu nebo o pomoc. Např. když jsem měla být poprvé předsedkyní habilitační komise, šla jsem nejdříve na radu k Edovi, který jako zkušený předseda mnoha habilitačních komisí úspěšně přispěl k vědecko-pedagogické hodnosti docenta pracovníků nejen naší fakulty, ale i odjinud. Přitom pokaždé přistupoval k této funkci se stejnou zodpovědností a jemu vlastní pečlivostí a při představování uchazečů vědecké radě nechával vyniknout i své řečnické umění. Několikrát jsem byla členkou habilitační komise pod jeho vedením a ráda vzpomínám rovněž na příjemná posezení po úspěšném habilitačním řízení. Eda se rád bavil a měl smysl pro humor, i když tak třeba navenek nepůsobil.

Spolu jsme se také před dvěma lety rozhodli, že přijmeme nabídku a staneme se členy sdružení profesorů FF UP Societas cognitorum. Na jeho akce v restauraci Arigone jsme chodili rádi a vždy seděli vedle sebe. Naposledy to bylo v podvečer 4. května loňského roku při setkání s panem děkanem, kdy se diskutovalo o připravovaných emeritních profesurách na filozofické fakultě. Eda si velmi přál moci dále aktivně působit na fakultě s právy emeritního profesora. Odcházel jsme odtamtud společně, doprovázel mě k muzeu na tramvaj, dobře jsme se bavili, smáli se. Rozloučili jsme se, aniž jsme tušili, že se vidíme naposledy. A takto zůstane zapsán v mých vzpomínkách. Byl vzácným příkladem vědce, vysokoškolského pedagoga a dobrého člověka. Škoda, že mu nebylo dopřáno, aby ještě déle stál na předním místě v slovanské jazykovědě.

prof. PhDr. Helena Flídrová, CSc.
Katedra slavistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Křížkovského 10
77180 Olomouc
helena.flidrova@upol.cz

Edvard Lotko (1932–2011) – wspomnienie

Anna Kiermut

Ostatnie dni września 1978 roku. Jadę nocnym ekspresem „Silesia” do nieznanego mi Ołomuńca, gdzie przez dwa lata mam pracować na Uniwersytecie Palackiego jako lektorka języka polskiego. Jest to też moja pierwsza podróż do ówczesnej Czechosłowacji. Wkrótce okaże się, jak mało wiem o tym sąsiednim, bliskim Polsce kulturowo, kraju. Na Dworcu Głównym wczesnym rankiem czeka na mnie przystojny, dystyngowany mężczyzna w średnim wieku ... z fajką. Jest to doktor Edvard Lotko, bohemista i polonista, mój przyszły Szef, jak się okaże później nie przez dwa, ale przez cztery lata. Pomaga mi w zakwaterowaniu w akademiku, przekazuje niezbędne informacje i proponuje spotkanie na uniwersytecie około południa. Przychodzi po mnie doktor Karel Hádek i z nim odbywam swój pierwszy spacer po Ołomuńcu, na ulicę Křížkovského, gdzie znajduje się siedziba Katedry Bohemistyki i Sławistyki. Po drodze szokują mnie patrole żołnierzy sowieckich, chociaż wiem, że w Ołomuńcu stacjonują wojska sowieckie, które po prostu „pozostały” w Czechosłowacji po Praskiej Wiośnie, żeby strzec nienaruszalności obozu socjalistycznego. Ci smutni, zaniedbani żołnierze, chodzący po ulicach trójkami, sprawiają przygnębiające wrażenie. Wszędzie na budynkach oraz między ulicznymi słupami widzę zawieszone hasło: „Ze Związkiem Radzieckim po wieczne czasy i nigdy inaczej”. Widzę więc Ołomuniec w dziesięć lat po interwencji wojsk Układu Warszawskiego w sierpniu 1968 roku. Niedługo lepiej poznam czeską rzeczywistość. W Katedrze okazuje się, że moje „stanowisko pracy” znajduje się właśnie w gabinecie doktora Lotki. Od tego dnia, przez cztery lata, będziemy spotykać się niemalże codziennie. Będziemy nie tylko dzielić gabinet, ale i współpracować. Tak rozpoczęła się moja znajomość, a później wieloletnia przyjaźń z tym Wspaniałym Człowiekiem.

Wkrótce poznałam całą Jego rodzinę: piękną, miłą, z cudownym poczuciem humoru, żonę Janę, jej przesympatycznych rodziców, a także dzieci: Petra i Dagmarkę. Bardzo często zapraszali mnie do siebie. Obiady i kolacje pani Jany, wspaniałej gospodyni, pamiętam do dziś. Po posiłku, przy dobrym morawskim winie, godzinami rozmawialiśmy. Dzięki temu poznawałam powoli czeską rzeczywistość. Zrozumiałam, jak wysoką cenę zapłacili Czesi, szczególnie inteligencja, za Praską Wiosnę, za próbę budowania socjalizmu „z ludzką twarzą”. Czeska inteligencja, podzielona po 1968 roku na kategorie „wyrzuconych” lub „wykreślonych” z partii (Edvard i pani Jana należeli do tej drugiej kategorii)

za udział lub najmniejsze nawet zaangażowanie w wydarzenia Praskiej Wiosny, nie mogła swobodnie funkcjonować w systemie totalitarnym. Dlatego Edvard, pomimo ogromnego dorobku naukowego był tylko – tak, jak przed rokiem 1968 – „doktorem” i wątpił, czy doczeka czasów, które przyniosą Mu zasłużony tytuł profesorski (wielką była moja radość, kiedy po Aksamitnej Rewolucji, z rąk prezydenta Vaclava Havla, ten tytuł odebrał). Jego żonie, nauczycielce, odebrano prawo nauczania historii. Mogła uczyć jedynie języka rosyjskiego. Wszyscy przeżywalismy czas, kiedy Petr starał się o przyjęcie do liceum ogólnokształcącego. Obawialiśmy się, że może zapłacić cenę za zaangażowanie rodziców i zostanie skierowany do jakiejś średniej szkoły zawodowej. Na szczęście tak się nie stało. Dziś jest cenionym lekarzem.

Przy okazji spotkań w ich mieszkaniu uczyłam się też, metodą bezpośrednią, języka czeskiego. Pani Jana mówiła po czesku, ale doskonale rozumiała język polski. Oboje z Edvardem mówiliśmy po polsku, a on – jako lingwista i osoba bilingwalna – wiedział, które fragmenty wypowiedzi żony w języku czeskim mogą być dla mnie niezrozumiałe lub zrozumiane opacznie. Były to dla mnie najlepsze lekcje języka czeskiego i dzięki temu dość szybko zaczęłam posługiwać się tym wdzięcznym językiem. Początki były często dość zabawne, a niektóre moje „produkcje” krążyły później jako dowcipy. Jak na przykład ten z restauracji „U Hurberta”, kiedy zamawiając obiad poprosiłam kelnera o „svíčkovou na smetaně” z ziemniakami, zastrzegając, iż wiem, że jedno do drugiego nie pasuje, ale – jak podkreśliłam stanowczo – „já nemám ráda ty HUSAKOVÉ KNEDLÍKY”. Nie rozumiałam, dlaczego kelner wybiegł szybko z sali, a chwilę później z kuchni rozległ się gromki śmiech. Dopiero w tym momencie, patrząc uważnie w kartę, po raz pierwszy przeczytałam poprawnie, że knedliki są „houskové”, a nie „husakové”.

Kiedy zaczynałam pracę w Ołomuńcu, byłam jeszcze bardzo niedoświadczoną lektorką. W zasadzie miałam za sobą tylko krótkie przygotowanie teoretyczne i kilka godzin hospitacji zajęć lektoratowych w warszawskim Polonicum. Zdaję sobie z tego sprawę, że początki mojego lektorowania na Uniwersytecie Palackiego pozostawiały wiele do życzenia. Na szczęście o swoich wątpliwościach i problemach zawsze mogłam porozmawiać z Edvardem. Udzielał mi wielu cennych fachowych rad, ponieważ sam był przed laty lektorem języka czeskiego w Krakowie. Jako bohemista i polonista potrafił wskazać na czesko-polskie kontrasty językowe, co bardzo ułatwiało mi przygotowanie własnych zajęć. Bardzo mi pomógł w rozwijaniu mojej dodatkowej działalności propagującej język i kulturę polską. Już na początku pojechał ze mną do ambasady polskiej i Centrum Kultury Polskiej w Pradze. Dzięki temu organizowaliśmy w na uniwersytecie projekcje polskich filmów, wieczory polskie oraz – we współpracy z Teatrem Muzycznym – otwarte spotkania z czeską społecznością dotyczące polskiej kultury. Sam był świetnym wykładowcą. Potrafił przekazać studentom swoją ogromną wiedzę w

sposób zajmujący i bardzo usystematyzowany. Był bardzo wymagający, ale też obiektywny w ocenie ich wiedzy. Zawsze mogli liczyć na Jego pomoc. Dla swoich studentów zawsze miał czas. Był przez nich bardzo szanowany, ale także lubiany.

Wspierał mnie w trudnych chwilach, szczególnie po polskiej „rewolucji solidarnościowej” w sierpniu 1980 roku, kiedy to ówczesne władze Katedry Bohemistyki i Sławistyki uznały mnie chyba za *persona non grata*, bo nie zaplanowano dla mnie żadnych zajęć dydaktycznych, mimo że przedłużenie pobytu wszystkich lektorów języka polskiego w Czechosłowacji na kolejne dwa lata było wspólną decyzją ministerstw obu krajów. Pamiętam naszą radość, kiedy krótko po moim powrocie z polskiej ambasady w Pradze, gdzie pojechałam, żeby się dowiedzieć, jakie będą moje dalsze losy, jeden telefon z czeskiego ministerstwa wystarczył, żeby ówczesny kierownik Katedry przyszedł serdecznie mnie powitać. W takich sytuacjach podziwiałam Jego opanowanie oraz to, że zawsze zachowywał się z ogromną godnością.

Wiadomość o Jego chorobie, a wkrótce śmierci, była dla mnie ogromnym szokiem, tym bardziej, że z inicjatywy Marii Sobotkovej, wraz z grupą Jego polskich przyjaciół, planowaliśmy od kilku miesięcy dla Niego niespodziankę – przyjazd do Ołomuńca w lutym 2012 roku, żeby uczcić Jego osiemdziesiąte urodziny. Trudno mi było uwierzyć, że Go już nie ma i trudno mi uwierzyć do dziś. Wkrótce po Jego śmierci, robiąc porządki w swoim księgozbiorze, znalazłam Jego zdjęcie z tamtych czasów. Siedzi w swoim fotelu, przy niskim stoliku (przy którym niemalże codziennie piliśmy poranną kawę), pochylony nad studenckim indeksem, do którego wpisuje zapewne ocenę, z nieodłączną fajką w ustach. Takim Go zawsze będę pamiętać.

mgr Anna Kiermut

Polonicum

Wydział Polonistyki

ul. Krakowskie Przedmieście 32

00-927 Warszawa

anna.kiermut@uw.edu.pl

Był jednym z ostatnich, co tak poloneza wodził

Karol Daniel Kadłubiec

Profesor Lotko był moim krajanem, obaj bowiem przyszliśmy na świat w cieszyńskich podbeskidzkich wsiach. On w Ligotce Kameralnej, ja na Karpętnej. Już po moich praskich studiach bohemistyczno-polonistycznych zetknąłem się z jego pracą dialektologiczną, szczególnie mi bliską, traktującą o funkcjach bezokolicznika w gwarach zachodniocieszyńskich. Do pierwszego osobistego spotkania doszło jednak znacznie później, chyba w latach 70. I były po temu różne okazje. Kursy polonistyczne w Warszawie, konferencje, przygotowywanie tekstów dla nauczycieli polonistów, inspirowane przez ówczesny Wojewódzki Ośrodek Metodyczny (KPŮ), prace nad podręcznikiem języka polskiego dla szkół średnich z polskim językiem nauczania, który, aczkolwiek w całości przygotowany, nie ujrzał światła dziennego. Spotykaliśmy się też na Jego ołomunieckim Uniwersytecie, gdzie w latach 80. prowadziłem zajęcia z polskiej kultury języka i morfologii, co było Jego inicjatywą, czy w Cieszynie, tym razem na Uniwersytecie Śląskim, gdzie zasugerowałem, by dzielił się ze studentami swoją rozległą wiedzą slawistyczną. A zatem nadarzały się rozmaite sposobności, by poznać Profesora Lotkę, sposobności oficjalne, prywatne, wszelakie.

Wydaje mi się, że Jego cechą najbardziej rzucającą się w oczy był perfekcjonizm, i to we wszystkim. Zawsze znakomicie ubrany, wyprasowany, dystryngowany, z nieodłączną fajką (a jej zapach zdradzał, że Profesor jest obecny), która dodawała Mu uniwersyteckiej powagi. Ona, przypuszczam, była jednak czymś więcej niż rekwizytem, była elementem Jego filozofii życia, stoickiej postawy, także tradycyjnych wartości uniwersyteckich, znamienych dla wybitnych postaci nauki tamtego czasu. Zawsze skrupulatnie przygotowany, a Jego wykłady, referaty, wystąpienia odznaczały się doskonałą kompozycją, bogactwem merytorycznym i empirycznym, nietradycyjnością, dyscypliną czasową. Nie pamiętam, by kiedykolwiek i na cokolwiek się spóźnił. Jako nauczyciel retoryki wzbudzał szacunek świetną dykcją, i to w każdym przez siebie używanym języku, umiejętnością sugestywnego przekazu i nawiązywania kontaktu z tymi, którzy Go słuchali. To wszystko sprawiało, że zawsze było ciekawie, że nigdy nie pojawił się nawet cień nudy. Po prostu autorytet naukowy, którego słuchano z uwagą, bowiem mówił mądrze, na dodatek przystępnie, po ludzku. Za to szanowali Go wszyscy, studenci zwłaszcza, którzy podkreślali na dodatek Jego poczucie sprawiedliwości i bezinteresowną pomoc, okazywaną wszystkim.

I w końcu zapamiętana przeze mnie jeszcze jedna Jego wspaniała cecha – towarzyskość. Był duszą spotkań, zawsze radosny, nigdy nie biadolił, nigdy nie zatrzymywał atmosfery, zawsze ją urabiał, i to w sposób niezwykle kulturalny. A jak wziął gitarę, zaśpiewał, zrobiło się tak swojsko, przyjemnie, że padały wszystkie bariery, a kiedy się kończyły te szalenie miłe chwile, ich uczestnicy żegnali się ze smutkiem. Niejeden raz byłem tam obecny, gdy ze skrzypcami starałem Mu się wtórować, toteż wiem, jak działała Profesora muzykalność, będąca, jak sądzę, emanacją Jego przyjacielskiego ducha.

Cóż powiedzieć na koniec. Wspaniały Kolega, wartościowy, równy Człowiek, spolegliwy Przyjaciel, znakomity nauczyciel i uczony, który nigdy nic nie twierdził na wiarę, ale wszystkie wywody opierał na niepodważalnym gruncie empirycznym, perfekcjonista na każdym kroku. Był jednym z ostatnich – odwołując się do Adama Mickiewicza – co tak poloneza wodził. Profesor Edvard Lotko.

prof. dr hab. Karol Daniel Kadłubiec
Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej
Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie
Uniwersytet Śląski
ul. Bielska 62
43-400 Cieszyn
d.kadlubiec@volny.cz

Moje spomienky na profesora Edvarda Lotku

Marta Pančíková

Decembrová smutná správa o úmrtí profesora Edvarda Lotka ma veľmi zarmútila. Jeho odchodom utrpela nielen najbližšia rodina, jeho bezprostrední bývalí kolegovia z olomouckej slavistiky a bohemistiky, ale aj jeho priatelia z cudziny. Profesora Lotka som po prvýkrát stretla vo Varšave na kurze poľštiny ešte v sedemdesiatych rokoch. Všetci účastníci kurzu vtedy bývali v hoteli Dom Chłopa, neďaleko Varšavskej univerzity. Z Československa sme tam boli asi štyria – ja ako najmladšia a jediná zo Slovenska. Moravskí kolegovia boli veľmi galantní a ostrieľanejší, ako ja, vtedy mladá asistentka. Odvtedy sme sa mnohokrát stretli na kurzoch, konferenciách a pri rôznych príležitostiach, nielen v Poľsku, ale aj v Československu.

S profesorom Lotkom, ako sme mu hovorili, naším Edkom, sme neraz viedli dlhé rozhovory na jazykovedné témy. Ale aj pri spoločenských podujatiach naši moravskí polonisti boli medzi tými, ktorí udávali tón. Neskôr sme sa pravidelne stretávali v Olomouci na každoročne organizovanom Slavistickom dni a tiež na spoločných konferenciách československej polonistiky. Spoločne sme neraz spievali poľské, české, moravské a slovenské piesne, či už ľudové, národné alebo populárne a iné. Edko hral na gitare a k tomu vždy musela byť jeho neodmysliteľná fajka. Neskôr som spoznala aj jeho milú rodinu. Jeho sympatická manželka Janka prežila svoju mladosť v Trenčíne na Slovensku, a tak sme si zaspievali aj piesne z tohoto regiónu.

Ešte ako mladá asistentka som raz prišla do Olomouca na jazykovednú prednášku, na ktorú ma pozval profesor Lotko. Ako hostovi polonistiky sa mi venoval po celý čas. Čakal ma na stanici, odviezol ma k nim domov, neskôr do internátu na ubytovanie. Snažil sa mi ukázať Olomouc a jeho nádherné zákutia. Pamätám si, že to bolo na jar a my sme navštívili aj Svätý Kopeček nad Olomoucom. Šli sme cestou, lemovanou rozkvitnutými ovocnými stromami a profesor Lotko s nadšením rozprával nielen o histórii tejto významnej kultúrnej pamiatky, ale aj o Pražskom lingvistickom krúžku a prácach Mathésia. Už na tejto prechádzke vznikli prvé nápady vytvoriť slovníky zradných slov. Tento nápad sme neskôr obaja zrealizovali – profesor vytvoril niekoľko prác a slovník česko-poľskej zradnosti a ja slovensko – poľskej.

Naše posledné stretnutie bolo v Prahe pred dvomi rokmi na stretnutí českých polonistov. Minulý rok už do Brna neprišiel kvôli zdravotným problémom

a najviac bude chýbať na tohtoročnom stretnutí v Ostrave. Určite si na neho spomenieme a budeme mladším kolegom o ňom rozprávať, čo všetko urobil pre polonistiku a bohemistiku.

prof. PhDr. Marta Pančíková, CSc.
Katedra slovanských filológií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského
Gondova 2, P. O. BOX 32
81499 Bratislava
pancikova@chello.sk

Pan Profesor Edvard Lotko – mój Mistrz z Ołomuńca

Osobiste wspomnienie

Dariusz Tkaczewski

W połowie 2011 r. do Katowic i Sosnowca dotarła z Ołomuńca wiadomość o chorobie Pana Profesora Edvarda Lotki. Te wieści zaniepokoiły Jego licznych przyjaciół, znajomych i studentów z Instytutu Filologii Słowiańskiej UŚ, mnie zaś szczególnie, bo przecież jeszcze podczas wizyty na UP wiosną ubiegłego roku rozmawiałem z Panem Profesorem osobiście i nic nie wskazywało na to, że sytuacja jest aż tak zła. Wreszcie nadeszła najgorsza wiadomość – mój Mistrz z Ołomuńca, człowiek ze wszech miar niezwykle, odszedł...

Z Panem Profesorem E. Lotką spotkałem się po raz pierwszy w lipcu 1986 r., gdy jako student III. roku bohemistyki przebywałem na praktykach wakacyjnych w Ołomuńcu – pracowałem wtedy „na brygadzie” w szpitalu FN oraz uczestniczyłem w Letniej Szkole Studiów Słowiańskich na UP. W przerwie między wykładami p. prof. Jiří Černý (mój nauczyciel języka czeskiego, ówczesny lektor na UŚ w Sosnowcu) przedstawił mnie Panu Profesorowi E. Lotce, którego rzecz jasna już znałem z licznych slawistycznych publikacji językoznawczych, zwłaszcza z prac dotyczących czesko-polskich związków językowych, aproksymacji i retoryki. Był to dla mnie wielki zaszczyt; poznałem wybitnego językoznawcę, autorytet naukowy wielkiego formatu, autora, który o najbardziej skomplikowanych zagadnieniach lingwistycznych potrafił pisać w sposób przejrzysty i inspirujący.

Później, już jako pracownik naukowy UŚ, często spotykałem się z Panem Profesorem, któremu bardzo zależało na współpracy naukowej i wymianie studentów między naszymi placówkami – jako kierownik KB FF UP działania te zawsze wspierał i aktywnie animował. Pan Profesor E. Lotko regularnie gościł w IFS UŚ w Sosnowcu z cyklami wykładów, które cieszyły się dużym zainteresowaniem studentów i nauczycieli (nie tylko bohemistów). Często wygłaszał referaty na konferencjach naukowych organizowanych przez nasz Instytut. Studenci śląskiej bohemistyki co najmniej dwa razy w roku akademickim przebywali na tygodniowych stażach językowych w Ołomuńcu, podczas których Pan Profesor – mimo nawału obowiązków służbowych – zawsze znalazł dla nich czas. Słuchacze niezwykle cenili sobie jego wykłady, nie tylko ich przedmiot, ale i formę, zwłaszcza zaś jasny styl wywodu i liczne adekwatne przykłady.

Pan Profesor E. Lotko zawsze interesował się tematyką badań bohemistycznych na UŚ, wszystkim zainteresowanym udzielał teoretycznych i praktycznych rad, sugerował literaturę przedmiotu oraz konsultował wszelkie wątpliwości badawcze. Często korzystałem z publikacji i odpowiedzi Pana Profesora, najpierw pisząc pracę magisterską o czeskim slangu studenckim, potem doktorat o języku czeskich mass mediów, wreszcie – przygotowując kolejne opracowania językoznawcze o czeskiej reklamie telewizyjnej czy manipulacji językowej w czeszczyźnie. Młodym adeptom bohemistyki Pan Profesor E. Lotko służył nie tylko swoją wiedzą i radą; również niejednokrotnie przekazywał im książki i kserokopie trudno dostępnych artykułów naukowych. Sam w swojej podręcznej bibliotece bohemistycznej mam kilka takich cennych pamiątek, a także teczkę pełną artykułów autorstwa Pana Profesora z Jego osobistymi dedykacjami.

Kiedy pracowałem jako lektor języka polskiego w KS FF UP w Ołomuńcu (1999–2003), moje kontakty z Panem Profesorem znacznie się zacieśniły i stały się mniej formalne. Pamiętam, jak pasjonująco potrafił opowiadać o swoim „lektorowaniu” na UJ w Krakowie w latach sześćdziesiątych oraz o wspólnych z żoną wyprawach turystycznych na skuterze po Polsce. Późno dowiedziałem się, że Pan Profesor nieźle grał na gitarze i lubił śpiewać (zwłaszcza słowiańskie piosenki). Nie zapomnę rozbawienia i wzruszenia po usłyszeniu polsko-czeskich kupletów, które zaimprovizował na spotkaniu pożegnalnym w sławistycznym gronie, gdy kończyłem pracę lektora na UP w Ołomuńcu...

We wspomnieniach nie tylko moich, ale chyba wszystkich sławistów i polonistów z Katowic i Sosnowca, którzy zetknęli się czy to służbowo, czy prywatnie z Panem Profesorem, jawi się On jako wielki autorytet naukowy, uznany mistrz w swojej dziedzinie, operujący znakomitym eseistycznym, wciągającym słuchacza i czytelnika stylem wypowiedzi naukowej, językoznawca władający w mowie i piśmie piękną polszczyzną, nauczyciel zawsze gotów do inspirującej pomocy, a przy tym dżentelmen o nienagannych manierach oraz niezwykle ujmujący i sympatyczny człowiek legenda...

Boleśnie odczuwamy Jego brak...

Cześć Jego pamięci!

P. S.

Wraz ze mną wspominają: M. Cichońska, D. Dobrew, Ł. Godecki, K. Kleszczowa, I. Mroczek, L. Szyrka, M. Szymczak-Rozlach i J. Zarek.

dr Dariusz Tkaczewski
Instytut Filologii Słowiańskiej
Wydział Filologiczny
Uniwersytet Śląski
ul. Grota-Roweckiego 5
41-205 Sosnowiec
tkaczewski@poczta.onet.pl

Vzpomínka z roku 1965

Svatopluk Pastyřík

Různých obdobných příjemných zážitků z kontaktů a setkání s panem profesorem Lotkem mají určitě jeho žáci a spolupracovníci dost a dost. Proto bych rád do tohoto souboru přispěl vzpomínkou možná poněkud ojedinělou.

To bylo tak: olomoucká katedra bohemistiky pořádala v polovině šedesátých let minulého století vždy v červnu kulturní a literární exkurze do různých oblastí naší republiky. V pětadesátém roce jsme cestovali po východních Čechách. Jako ubytovací základnu vybrali organizátoři novoměstský hotel Metuje, odkud jsme denně autobusem vyjížděli za východočeskými pamětihodnostmi. I stalo se, že jsme s panem profesorem, tehdy ještě odborným asistentem, byli společně ubytováni ve dvoulůžkovém pokoji v prvním patře na konci chodby, protože jsme oba byli ve svých skupinách liší. Ale dost možná, že roli sehrálo i to, že jsem v té době pracoval jako pomocná vědecká síla u pana prof. Daňhelky, vedoucího katedry, s nímž sdílel dr. Lotko jako tajemník katedry kancelář, tudíž jsme se znali přece jen trochu víc a líp.

V pokoji mi pan doktor velkoryse nechal vybrat postel, sám si v prvé řadě zabral v hotelovém pokoji umyvadlo (koupelny v hotelu nebyly). Byl totiž až neuvěřitelně dbalý na očistu těla, zároveň však i svých svršků. Ani smítko na oděvu, ani trochu prachu na botách. Než pan asistent vždy po návratu z celodenního putování provedl důkladný čistný obřad, chodil jsem dolů do restaurace na pár piv. Měl jsem skutečně dostatek času.

Druhý den východočeského putování vyrašil mezi studenty nápad na neformální setkání s našimi učiteli. Bylo teplo, volba padla na přírodní prostředí. Zařídít nákup pár bas lahvového piva a něco málo dalších potravin nebyl problém – větší potíží bylo domluvit čas odjezdu našeho autobusu z města tak, aby měl pan doktor dostatek času na důkladnou hygienu, převlek a úpravu zevnějšku. A to jsme jeli do přírody! Vedle něj jsme my studenti vypadali jako tlupa vandrůvků. Ach jo! Skoro jsem až panu doktorovi záviděl – dokonale elegantní gentleman. Každým coulem. Za všech okolností. I na tuhle lesní párty si pečlivě vycídl boty. Fascinovalo mě to. Ve ztemnělém lese jsme v malém úvozu s travnatými břehy rozdělali malý táborák. Naleštěné boty pana doktora dostaly tenkrát co proto. Co bude dál?

Pan doktor neklamal. Po návratu z lesa pečlivě na balkóně odstranil bláto, boty omyl, nakrémoval, vyleštil. Ráno vstupoval do autobusu pečlivě oblečený

a čerstvě oholený elegán. S botami jako zrcadlo. Tak jsme jej znali z přednáškových tříd, z pracovny, z chodeb na fakultě. Arbiter elegantiae. Dokonalý.

Od novoměstského zážitku jsem se už nikdy nezapomněl podívat při setkání s ním na jeho boty. Vždy, když jsem sklopil zrak ke špičkám jeho nablýskaných bot, ujistil jsem se, že je vše tak, jak má být. V této skutečnosti bylo vše podstatné, co pana profesora Lotka charakterizovalo – smysl pro pořádek, smysl pro detail, přesnost, pravidelnost, systematicklost. Jistota.

Pan profesor Lotko byl pro mě vždy ztělesněním těchto kvalit.

doc. PhDr. Svatopluk Pastyřík, Ph.D.
Katedra českého jazyka a literatury
Pedagogická fakulta
Rokitanského 62
50003 Hradec Králové III
Univerzita Hradec Králové
Svatopluk.Pastyrik@uhk.cz

Druhé dveře vpravo

Božena Bednaříková

Druhé dveře vpravo. Tak nazývala naši pracovnu (tehdy ještě ne docentka) Helena Bauerová. Byla to místnost staroslověnská, jak jsem ji nazývala s úctou já (za ta léta jsem se snad už konečně naučila, v čem spočívá první a druhá palatalizace), ale současně i místnost azylová. Tam se scházelo v dnech krušných zdravé jádro katedry. A že jich bylo. Tedy těch krušných dní. Osmdesátá léta. Právě jsme se dozvěděli, že autor čehosi, co mělo být skripty do předmětu, jemuž se říkalo Didaktika české literatury, či tak nějak (ba ne, určitě ne autor žádných dalších skript, neřkuli nějaké monografie), „vysokoškolský“ učitel (ty uvozovky jsou signifikantní), jenž nebyl schopen vystoupit na zahraniční konferenci (Slovensko se tehdy nepočítalo), ba v nějakém cizím jazyku vůbec někde promluvit, byl právě jmenován docentem pro českou literaturu. Ve staroslověnské/azylové pracovně zavládlo ticho jako v hrobě. Autor několika monografií, uznávaný odborník na typologii, lexikologii, rétoriku, srovnávací studia česko-polská, z milosti komunistické vrchnosti trpěný vedoucí lingvistické sekce katedry bohemistiky a polonistiky, (tehdy samozřejmě ještě ne docent a už vůbec ne profesor) Edvard Lotko, seděl v našem rozpadajícím se křesle a ... mlčel. Neodvážila jsem se nic říct. Co taky. A netušila jsem, že tuto situaci zažiju ještě jednou.

Zažila. Nedlouho po sametové revoluci. Na chodbičce před naší staroslověnskou pracovnou jsem opět potkala muže, jenž mlčel. Bylo to krátce po obtížném lékařském zákroku. Teď jsem však už nemlčela já. „Pane profesore, já se o vás nebojím. Jste sportovec, vy to zvládnete.“ Usmál se, i když trochu hořce. Však zvládl to. Psal další knihy, vystupoval na konferencích, opět skvěle mluvil. Při jeho přednášce o rétorice byla osmnáctka (jedna z největších poslucháren na FF) narvaná studenty. Nu, a mně občas vyčítal (právem) příliš rychlé mluvní tempo.

Mé zběsilé mluvní tempo jej však na sklonku minulého roku již dostihnout nedokázalo. Ani sportovní duch, na který jsem opět sázela, tentokrát nepomohl. Ale věřím, že pravý sportovec prohrál čestně.

doc. PhDr. Božena Bednaříková, Dr.

Katedra bohemistiky

Filozofická fakulta

Univerzita Palackého

Křížkovského 10

77180 Olomouc

bozena.bednarikova@upol.cz

Dziękuję, Panie Profesorze

Iwona Burešová-Wania

W trakcie piątego roku studiów polonistycznych na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie przyjechałam na kilka dni do Ołomuńca, żeby zapoznać się na tutejszym uniwersytecie z możliwościami kontynuacji moich studiów w kierunku badań porównawczych języka polskiego i czeskiego. I właśnie Pan, Panie Profesorze, przyjął mnie w swoim gabinecie, nie tylko zapoznając mnie z powstającym wtedy (w 2003 roku) kierunkiem studiów doktoranckich „Porównawcza filologia słowiańska”, ale również poświęcił Pan wiele czasu na rozmowę o wpływie języka czeskiego i gwary zaolziańskiej na język polski uczniów polskich szkół na Zaolziu, co stanowiło temat powstającej w tym czasie mojej pracy magisterskiej. Byłam prawie nieznaną panu studentką z Krakowa, a jednak mogłam przejrzeć, jak również wypożyczyć pozycje książkowe z Pana biblioteczki, bardzo ważne dla wyżej wymienionej pracy, które ze względu na mały nakład trudno było zdobyć. Zawsze będę za to Panu wdzięczna, bo niezmiernie ubogacona została dzięki temu treść owej pracy.

Wtedy po raz pierwszy przywitał mnie przy wejściu do Pana pracowni zapach tytoniu, który nierozdzielnie związany jest dla wielu z Pana osobą, a który dla mnie później już zawsze oznaczał początek bardzo ciekawych i treściwych rozmów podczas całych studiów doktoranckich. Pisząc pracę o językowym obrazie kobiety, wносиłam w zakres ołomunieckich studiów filologicznych nieco nowatorską tematykę i metody badań językowych, na co jednak Pan zawsze był otwarty i szeroko omawiał ze mną kognitywne podejście do języka. Czas spędzony wspólnie na zgłębianiu tematyki metafory z punktu widzenia G. Lakoffa i M. Johnsona, czy problematyki językoznawstwa międzykulturowego w pracach A. Wierzbickiej pozwalał na bardziej dokładne uchwycenie problemu językowego obrazu świata w naszych słowiańskich językach, polskim i czeskim, których badaniu poświęcił Pan prawie cały swój dorobek naukowy. Kiedy zaś zaczynałam za bardzo gubić się na polach kognitywizmu, wręcz unosić się nad nimi, bardzo trafnymi spostrzeżeniami stawiał mnie Pan z powrotem na ziemię, co pozwoliło mi spojrzeć na niektóre aspekty w bardziej szczegółowy sposób, a odzwierciedliło się później w napisanej pod Pana kierunkiem pracy doktorskiej „Językowy obraz kobiety. Na podstawie wybranych polskich i czeskich czasopism dla kobiet.”

Podczas konsultacji związanych z pracą doktorską bardzo lubił Pan rozmawiać nie tylko o zagadnieniach naukowych, ale pozostało mi w pamięci również wiele miłych chwil spędzonych na rozmowach o Krakowie, nartach, nie zapomniał Pan też spytać o moją rodzinę, która formowała się właśnie podczas moich studiów doktoranckich na Uniwersytecie Palackiego w Ołomuńcu. Nawet dla mojego syna pozostał Pan niezapomnianą postacią. Przed zakończeniem pisania pracy bowiem dwuletni wtedy Wojtuś brał udział w kilku konsultacjach w Pana gabinecie związanych z moją pracą doktorską. Zachwyt małego chłopczyka nad kolekcją Pana fajek nie uszedł Pańskiej uwadze. Natomiast fakt, iż pozwolił mu Pan podczas naszej rozmowy nie tylko oglądać, ale również dotykać eksponatów z tej kolekcji, był dla Wojtusia tak wielkim przeżyciem, że pytał mnie później często: „Kiedy znowu pójdziemy odwiedzić pana profesora z fajką?”

Przykro mi, że nie będę mogła mu następnym razem odpowiedzieć: „Niedługo, Wojtusi”, że nie będzie miał szansy wysłuchać ani on, ani następni studenci wykładu Pana Profesora, wygłoszonego w języku czeskim czy polskim nie skalanim współczesnymi naleciałościami, modą, w języku pięknym, czystym, jakiego używał Pan na co dzień, a jaki niestety rzadko już dzisiaj się słyszy. Jednak w nas, którzy mieliśmy przyjemność usłyszeć ten głos, będzie on brzmiał podczas każdej lektury Pana książek i prac i będzie w nich trwał na zawsze.

Dumna jestem, że moja praca doktorska powstała pod Pana kierunkiem, że studiowałam na uniwersytetach, z którymi związana była Pana praca naukowa, że moje korzenie są takie same jak Pana, bo zaolziańskie.

Dziękuję, Panie Profesorze!

Mgr. Iwona Burešová-Wania, Ph.D.
Katedra slavistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Vodární 6
77180 Olomouc
ibwania@centrum.cz

Bibliografie prací prof. E. Lotka za léta 2009 až 2012

Ondřej Bláha

Tato bibliografie je doplňkem ke kompletnímu soupisu, publikovanému in LOTKO, Edvard. *Srovnávací a bohemistické studie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, s. 297–312.

2009

Kapitoly ze současné rétoriky. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, 202 s.

Srovnávací a bohemistické studie. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, 312 s. Recenze: DOBROTOVÁ, Ivana in *Bohemistyka*. 2010, roč. 10, s. 235–238. PASTYŘÍK, Svatopluk in *Češtinář*. 2009/10, roč. 20, č. 4, s. 127–128.

Wielki czesko-polski słownik frazeologiczny. Velký česko-polský frazeologický slovník. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2009, 775 s. Spoluautoři: ORŁOŚ, Teresa; WRÓBEL, Henryk; BIELEC, Dorota; BURA, Renata; KORBUT, Joanna.

K otázce indexu srozumitelnosti rétorického textu. In: *Slovanské studie – Studia Slavica* 13. Ostrava: Ostravská univerzita, 2009, s. 81–84.

K otázce vulgarismů, zejména v současné veřejné komunikaci. *Bohemica Olomucensia*. 2009, roč. 1, č. 4, s. 49–55.

O syntetičnosti češtiny a analytičnosti polštiny. In: *Tradycja i współczesność. Folklor, Język, Kultura. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi K. D. Ka-dłubcowi*. Bielsko-Biała: Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej, 2009, s. 279–284.

2010

Osobní vzpomínka na doc. PhDr. Františka Kopečného, DrSc. *Bohemica Olomucensia*. 2010, roč. 2, č. 3, s. 121–122.

2012

O globalizaci z hlediska lingvistického. *Bohemica Olomucensia*. 2012, roč. 4, č. 1, s. 7–16.

Dynamické faktory současného procesu internacionalizace (na materiálu češtiny a polštiny). *Bohemica Olomucensia*. 2012, roč. 4, č. 1, s. 17–25.

Články o Edvardu Lotkovi:

PASTYŘÍK, Svatopluk. Zemřel pan profesor Edvard Lotko. *Češtinář*. 2011/12, roč. 22, č. 3, s. 81–82.

PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D.
katedra bohemistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Křížkovského 10
77180 Olomouc
ondrej.blaha@upol.cz

Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky finanční podpoře udělené roku 2012 Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionálního rozvojového plánu, programu V. Excelence, Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci: Zlepšení publikačních možností akademických pedagogů ve filologických a humanitních oborech FF UP

Bohemica Olomucensia

roč. 4 (2012)

č. 1

Redakce:

PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D.

Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.

doc. PhDr. Karel Komárek, Ph.D.

doc. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.

PhDr. Jan Schneider, Ph.D.

Technické zpracování: RNDr. Helena Hladišová

Příspěvky prošly dvojím anonymním recenzním řízením.

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci

Křížkovského 8, 771 47 Olomouc

www.upol.cz/vup

e-mail: vup@upol.cz

e-shop: www.e-shop.upol.cz

Adresa redakce:

Katedra bohemistiky Filozofické fakulty UP v Olomouci

Křížkovského 10, 771 80 Olomouc

tel.: 585 633 173

e-mail: ondrej.blaha@upol.cz

Olomouc 2012

MK ČR E 18600

ISSN 1803-876X

Vychází 4× ročně